

שילוב מורים ערבים בחינוך היהודי

מוגש למכון "מרחבים"

על ידי:

ד"ר גילי שילד, מוטי בר-אסולין, ד"ר אילה לוטן

ספטמבר, 2011

תוכן עניינים

3	רשימת תרשימים
4	כללי
5	תקציר ממצאים
8	פרק א': מדיניות וחסמים
16	פרק ב': מורים ערבים בחינוך היהודי הממלכתי
20	פרק ג': מאפייני המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי
26	פרק ד': מקצועות הוראה ותפקידים של מורים ערבים בחינוך היהודי
33	נספח

רשימת תרשימים

- 16 ..... תרשים 1: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי
- 17 ..... תרשים 2: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי - מתוך כלל המורים בחינוך היהודי
- 17 ..... תרשים 3: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי שלב חינוך
- 18 ..... תרשים 4: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי שלב חינוך
- 19 ..... תרשים 5: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מחוז
- 19 ..... תרשים 6: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מחוז
- 21 ..... תרשים 7: אחוז מורים ערבים בעלי תואר אקדמי בחינוך היהודי היסודי
- 21 ..... תרשים 8: אחוז מורים ערבים בעלי תואר אקדמי בחינוך היהודי העל-יסודי
- 22 ..... תרשים 9: ותק בהוראה של המורים הערבים בחינוך היהודי היסודי
- 22 ..... תרשים 10: ותק בהוראה של המורים הערבים בחינוך היהודי העל-יסודי
- 23 ..... תרשים 11: אחוז מורים ערבים (גברים) בחינוך היהודי היסודי
- 23 ..... תרשים 12: אחוז מורים ערבים (גברים) בחינוך היהודי העל-יסודי
- 24 ..... תרשים 13: היקף משרה של מורים ערבים בחינוך היהודי היסודי
- 24 ..... תרשים 14: היקף משרה של מורים ערבים בחינוך היהודי העל-יסודי
- 25 ..... תרשים 15: יחידות גמול השתלמות של מורים ערבים בחינוך היהודי היסודי
- 25 ..... תרשים 16: יחידות גמול השתלמות של מורים ערבים בחינוך היהודי העל-יסודי
- 26 ..... תרשים 17: אחוז מורים ערבים הנושאים בתפקידי ניהול, ריכוז או חינוך בחינוך היהודי יסודי
- 26 ..... תרשים 18: אחוז מורים ערבים הנושאים בתפקידי ניהול, ריכוז או חינוך בחינוך היהודי הע"ס
- 27 ..... תרשים 19: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מקצוע ההוראה
- 28 ..... תרשים 20: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מקצוע ההוראה
- 29 ..... תרשים 21: התפלגות מקצועות ההוראה של המורים הערבים בחינוך היהודי
- 30 ..... תרשים 22: מספר מסיימי מכללות להוראה לפי לאום
- 31 ..... תרשים 23: אחוז מסיימי מכללות להוראה לפי לאום
- 31 ..... תרשים 24: מספר מסיימי מכללות להוראה המשובצים במערכת החינוך
- 32 ..... תרשים 25: אחוז מסיימי מכללות להוראה המשובצים במערכת החינוך

כללי

מכון "מרחבים" פועל מזה מספר שנים לשילוב מורים ערביים להוראה בבתי-ספר יהודיים בשיתוף פעולה עם משרד החינוך.

על-פי תפיסת המכון, שילוב מורים ערביים בבתי-ספר יהודיים מסייע להתמודדות עם המחסור במורים בחלק ממוקצעות הלימוד וליצירת הזדמנות העסקה לעובדי הוראה ערביים שאינם מועסקים, וכן תורם לשינוי עמדות חיובי כלפי ה"אחר" על ידי מפגש עם "דמויות חיוביות" מהחברה הערבית, וזאת תוך שמירה על רמת ההישגים ואף העלתה.

החל משנת הלימודים תשס"ו מתקיים שיתוף פעולה בין מכון מרחבים לבין מחוז מרכז במשרד החינוך לשילוב מורים ערביים בבתי-ספר יהודיים במקצועות ערבית, אנגלית, מתמטיקה ומדעים - לכלל שכבות הגיל. במסגרת שיתוף פעולה זה, שולבו בשנת הלימודים תשע"א כ-55 מורים למקצועות שונים, רובם למקצוע הערבית.

מכון היזון התבקש על ידי "מרחבים" למפות את השתלבות המורים הערבים בחינוך היהודי ולזהות חסמים המונעים את שילובם במערכת זו. זאת כדי לאפשר למקבלי החלטות לעבוד על-פי הגישה של evidence based practice.

לביצוע המחקר נערכו הפעולות הבאות:

1. ראיונות עומק עם מקבלי החלטות בדרגים שונים במטה משרד החינוך, במחוז מרכז, בבתי-הספר ובמכון מרחבים (בסה"כ נערכו 13 ראיונות)
2. ניתוח קובץ משרות הוראה של משרד החינוך (באמצעות חדר המחקר שהעמיד לאחרונה משרד החינוך לרשות חוקרים). הקובץ שהועמד לרשותנו כלל נתונים מהשנים 2000-2010. אולם תוך ניתוח הנתונים התברר שנתוני 2010 עדיין אינם עדכניים ולכן הממצאים בדוח לא כוללים שנה זו.
3. קליטת נתונים ממשרד החינוך על מסיימי מכללות ועל המשובצים מתוכם להוראה – בחמש השנים האחרונות

תקציר ממצאים

ראיונות:

- מהראיונות עם בעלי התפקידים השונים עולה, כי **לא קיימת מדיניות מפורשת ומוצהרת לגבי שילובם של מורים ערבים בבתי-ספר יהודיים**, בעיקר בשל רגישותו של הנושא (אך גם בשל הצדקת קיומו של שוק חופשי ופתוח)
- **בפועל ו'בשטח' קובעות עמדותיהם של בעלי התפקידים ושל מקבלי ההחלטות** -- מנהלת המחוז, המפקחים ומנהלי בתי-הספר - המושפעות מאידיאולוגיה ומאג'נדה אישית, פוליטית או חברתית, מהתייחסות עניינית, לא שיוכית, המדגישה את איכות ומקצועיות המורים, מניסיון טוב ומוצלח, כמו גם, למצער, מדעות קדומות, מפחד, בורות או ניכור
- מרבית המראיינים תיארו חוויה טובה **והשתלבות מוצלחת** של המורות הערביות בבתי-הספר. מנהלות מעוניינות ונחששות תרמו לכך רבות
- **המורות המשולבות זכו לשבחים** מפי מפקחיהן ומנהליהן -- הן על אישיותן, הן על כישוריהן ומקצועיותן והן על מסירותן והשקעתן
- לדברי כל המראיינים, **לשני הצדדים יש קשיים** -- רגישות גבוהה לנוכחותה של מורה ערביה בבית-הספר ופוטנציאל למתיחות במועדים מסוימים בשנה, או לאור אירועים פוליטיים וביטחוניים; קשיי הסתגלות של המורות המשולבות על רקע תרבותי; אי התאמה בין אזורי המגורים ובין אזורי הביקוש; גילויי גזענות גלויה; וצורך בהכנת חדר המורים, או ב'הרגעת' הורים, בפרט ביישובים לא מעורבים
- לדברי כל המראיינים, **הצלחת התוכנית בבתי-הספר בהם יושמה ושביעות הרצון ממנה ניכרות ונראות לעין**: מסרי התוכנית מחלחלים ונקלטים ברמות השונות, התוכנית מעוררת עניין בקרב התלמידים (בעיקר בשל ייחודיותה, תכניה ודרכי הפעלתה) והזרות והפחד מפני ה'אחר הלא מוכר' מתמוססים בקרב שני הצדדים ("שינוי תודעתי")
- תמורות אלו נסכו **תקווה ואופטימיות לגבי היכולת והסיכויים להתקרבות ולדו-קיום** וחיזקו בשני הצדדים את ההכרה כי אלה עולים וצומחים לטובה מתוך ההתנסות הבין-אישית
- עבור המורות הערביות היוותה **ההצלחה מקור לגאווה וליוקרה מקצועית** וחלקן העדיפו להמשיך בעבודתן בבתי-הספר היהודיים
- לדברי המראיינים, **ההצלחה היא תוצאה ישירה ו'טבעית' של תוכנית איכותית ושל מיזם מאורגן ומתוהלך כהלכה**
- **לחוזקות עיקריות** נחשבו: היות התוכנית מתונה, מרוככת ו'חכמה'; המורים המצוינים -- מקצועיים ומומחים בתחום הדעת שלהם; האיתור והמיון המוקפדים; הכשרה מושקעת ומגוונת; שיבוץ שקול ומתחשב; הדרכה וליווי מעבר למקובל ולרווח, גם על-ידי מפקחי תחום הדעת וגם

- מטעם "מרחבים"; מאגר המורים האיכותיים למילוי מקום או להחלפה; תשומת לב וקשיבות לצורכי מנהלים ולבקשותיהם ושיתוף הפעולה ההדוק עם המשרד והפיקוח עם זאת, נתפסה **התלות במשרד**, בעיני אנשי מרחבים, גם כגורם מעכב ברמה המערכתית (להבדיל מהרמה הבית-ספרית והבין-אישית), המגביל את היכולת להתרחב ולהעמיק את הנוכחות והחדירה למערכת החינוך היהודית
- גם איטיותם של בתי-הספר בהקצאת שעות 'על חשובים' לטובת התוכנית והתנהלותו המסורבלת של המשרד בהערכת צרכי השטח נתפסו כמקשים
- על-אף ההצלחה ושביעות הרצון ברמה המקומית, ועל-אף שהתוכנית מהווה, לדעת אנשי מרחבים, פלטפורמה להשגת יעדים חשובים ועשויה לספק מענה רציונאלי לבעיה מבנית, היא לא זכתה ל'חיבוק החם' הראוי לה על-ידי המשרד ולא הצליחה, להערכתם, לחולל שינוי מהותי במדיניות ובהתנהלות המשרד לגבי תוכניות הסבה להוראה (על ההעדפה, הגלויה או הסמויה, את בוגריהן היהודים, על-פי-רוב), לטובת העסקה מושכלת, המבוססת על איזון בין היצע וביקוש ועל שיקולים ענייניים ומקצועיים, ללא פניות

חדר מחקר:

מורים ערבים בחינוך היהודי:

- ניתוח נתוני משרות ההוראה בעשר השנים האחרונות מעלה שבשנים 2008 ו-2009 חלה עלייה ניכרת במספר המורים הערבים המלמדים במערכת החינוך היהודית הממלכתית. על אף העובדה שמספר המורים הערבים הוכפל בשנים האחרונות, עדיין מדובר במספרים קטנים מאוד
- העלייה במספר המורים הערבים בולטת במיוחד בחינוך היסודי שם מספר המורים נע סביב 50 עד לשנת 2006 וכ-140 מורים בשנת 2009 (כמעט פי שלושה)
- קיימים הבדלים ברורים בין המחוזות הן במספר המורים הערבים המלמדים בהם והן בשינויים לאורך השנים. מחוזות צפון ומרכז הם המחוזות הבולטים ביותר בהעסקת מורים ערבים

מאפייני מורים:

- בניתוח מאפייני המורים נערכה השוואה בין קבוצת המורים הערבים המלמדים בבתי-ספר יהודיים לשתיהן קבוצות השוואה: מורים ערבים המלמדים בחינוך הערבי ומורים יהודיים המלמדים בחינוך היהודי:
- קיימת עליה עקבית, בקרב כלל המורים, בשיעור בעלי תואר אקדמי בין השנים 2000 עד 2009. השכלתם של המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי דומה לזו של המורים הערבים המלמדים בחינוך הערבי ושתיהן קבוצות אלה נמוכות בהשכלתן מקבוצת המורים היהודים

- ככלל, המורים היהודים הם בעלי ותק רב יותר מאשר המורים הערבים. הקבוצה "הצעירה" ביותר מבין שלוש קבוצות המורים היא קבוצת המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי
- שיעור המורים הגברים גבוה בבת-הספר הערבים במידה ניכרת מאשר בבת-הספר היהודים -- במיוחד בחינוך העל-יסודי. ככלל שיעור המורים הערבים הגברים הולך ויורד עם השנים בעוד ששיעור הגברים בקרב המורים היהודים נשאר יציב ונמוך
- בבת-הספר היסודיים היקף המשרה של המורים הערבים בחינוך היהודי קטן יותר בהשוואה לשתי קבוצות המורים האחרות. בבת-הספר העל-יסודיים מצטמצם פער זה מורים יהודים, משתלמים באופן משמעותי יותר מעמיתיהם הערבים
- מורים ערבים הן בחינוך היהודי היסודי והן בחינוך היהודי העל-יסודי נושאים הרבה פחות בתפקידים (מנהלים, רכזים, מחנכי כיתה) מאשר מורים יהודים או מורים ערבים בבת-ספר ערבים

מקצועות הוראה:

- מקצוע הערבית הוא הרווח ביותר בין המורים הערבים ומתמטיקה הוא הפחות רווח
- העלייה במספר המורים הערבים בשנים האחרונות מתבטאת בכל המקצועות ולא רק בערבית
- אחוז ניכר מהמורים לערבית בחינוך היהודי הם ערבים -- שיעור זה עמד בעבר על 2%-3% ולאחרונה הוא עומד על 7%

הכשרת מורים ושיבוצם במערכת החינוך:

- ניכרת ירידה במספר המורים הערבים המסיימים מכללות להוראה (כ-3,000 בשנת 2007 בהשוואה לכ-2,600 בשנת 2011), בעוד שמספר מסיימי המכללות היהודים נמצא במגמת עליה (כ-8,700 בשנת 2007 בהשוואה לכ-12,000 בשנים 2010-2011)
- בשנת 2007 היה שיעורם של הערבים מקרב כלל המסיימים כרבע, ושיעור זה ירד ל-18% בשנת 2011
- מספר המשובצים מקרב המסיימים היהודים נשאר קבוע (כ-5,000 בכל אחת מחמש השנים האחרונות) ואילו מספרם של המורים הערבים המשובצים נמצא בירידה (מכ-2,300 ב-2007 לכ-1,400 בשנת 2011)
- שיעור המשובצים להוראה מקרב בוגרי המכללות נמצא בירידה גם בקרב היהודים וגם בקרב הערבים. שיעור המשובצים במגזר היהודי ירד מ-77% בשנת 2007 ל-54% בשנת 2011, ובמגזר הערבי ירד שיעורם מ-58% בשנת 2007 ל-44% בשנת 2011
- אם מסתכלים על הפער בין שתי קבוצות האוכלוסייה נראה, כי במשך כל התקופה שיעורם של הבוגרים היהודים המשובצים להוראה נמוך משיעורם של הבוגרים הערבים
- כללית נראה שבמשך השנים פחות ערבים פונים ללימודי הוראה במכללות, אך מי שמסיים יש לו סבירות גדולה יותר להיות משובץ להוראה מאשר מסיים מכללה יהודי

פרק א': מדיניות וחסמים

מניסיון לברר אם קיימת מדיניות מצד משרד החינוך לגבי שילובם של מורים ערבים בבתי-ספר יהודיים, עולה מהראיונות עם בעלי התפקידים השונים, כי מדיניות מפורשת ומוצהרת איננה קיימת ("אין כאן עמדה לכאן או לכאן, כשמורה מהמגזר הערבי מתקבל לבית ספר יהודי הוא מתקבל, אין אפליה מתקנת") -- אם במתכוון, בשל רגישותו של הנושא ("מה אני השתגעת, להתחיל להתעסק עם פוליטיקה"; "דורכים פה על כל מיני דברים מאוד עדינים ובדרך כלל התשובה שאנחנו נותנים – אנחנו לא יוזמים, איפה שיש בית ספר שקולט מורה ערבי, יבורך, אנחנו מקבלים את זה באהבה, לא עושים פרופגנדה. אבל לא נגיד למשרד האוצר אל תפתחו הסבה כי יש מורים מובטלים...ההסבות מעולם לא הוגדרו כתוכנית ליהודים או לערבים, אין הגדרות כאלו...אבל גם אין עמדה שאומרת בוא נדאג ל-10,000 אנשים מובטלים...כמו במגזר היהודי, חלק גדול מהמורים הערבים שלא השתבצו הם לא בוגרי מכללות אלא עשו הסבה. הדבר הכי זמין זה הוראה"), או בשל הצדקת שוק חופשי ופתוח ("אני לא הולך לתת הנחיות לאף אחד, זו מדינה חופשית, השוק פתוח, זה שוק חופשי"), ואם שלא ממש במתכוון, בשל חשש, התעלמות או ניסיון לעקוף את העניין ("לדעתי, אין מדיניות לא מדברים על זה, כמו בת יענה"; "הנושא רגיש ואיש לא רוצה להתעסק איתו"; "כשהצורך הוא חזק, כולם מתיישרים, אבל כשיש אפשרות בחירה, למה להסתבך עם זה?"). עם זאת, יש מי שסברו, שהיעדר הצהרה והנחיות מפורשות מהווה כשלעצמו סוג של מדיניות, גם אם מוכחשת, המבטאת משאלת לב של הציבור היהודי ו'סולחנות' לגבי דחיית מורים ערבים, המנציחה מציאות קיימת ושומרת ומעמיקה את הסדר הקיים ("יש איזושהי תפיסה, שזה בסדר אם מנהל לא רוצה מורה ערבי...התפיסה היא, שערבי טוב כדי ללמד ערבית").

אך אלה וגם אלה הדגישו והדגישו, כי בפועל ו'בשטח' קובעות עמדותיהם של בעלי התפקידים ושל מקבלי ההחלטות -- מנהלת המחוז, המפקחים ומנהלי בתי-הספר ("עובדה שבמחוז שבו שני הצדדים רוצים זה עובד"; "למנהלים חזקים אין חשש ממורים ומהורים. מנהלת שמתייחסת לזה באופן טבעי, ככה זה מתקבל"; "זה בידיים של מנהלי בתי-הספר והמחוז"; "אני לא מקבלת שעות מהמשרד, אני צריכה להחליט על סדר הקדימויות שלי, אני אוטונומית, אני מחליטה על חלק מסוים לזה, שהוא מאוד נכבד"; "המנהלת צריכה להיות עם אג'נדה כזאת שמרחבים יתאים לה ואז אין בעיות"). יש מי שעמדותיהם והתנהלותם מושפעות, לדבריהם, מאידיאולוגיה ומאג'נדה אישית, פוליטית או חברתית ("זה עניין אידיאולוגי אצלי, אני עושה מאמצים מאוד גדולים"; "המנהלים עצמם הם בעלי רקע אידיאולוגי בכיוון הזה והם דרשו להכניס את השפה הערבית, בנו תשתית חברתית-תרבותית לכך והכינו את המורים לזה"; "אנחנו מודעים לצורך בחברה והוראה הוגנים יותר"; "באידיאולוגיה שלי צריכים להיות ערכים של שיתופיות, וגם נהנה ממורים טובים..."; "אני הולכת על הצד האידיאולוגי, יש לנו מחסור במורים, אז באופן טבעי אני פונה אל המגזר הערבי"; "אנחנו פלורליסטים ומאפשרים לכל אחד, וככה צריך. זה שמפנים אלי זה אומר שזה פתוח. אבל אצלי הם

התפרצו לדלת פתוחה. אני יודעת שאני מיוחדת, שאני לא מייצגת בדעות שלי, אני לא מתייפית, ככה אני"), כמו גם, למצער, מדעות קדומות, מפחד, בורות או ניכור ("יש פה אולי הנחה סמויה שעובד היי-טק, למרות שאין לו תעודת הוראה בהכשרה הכללית שלו, יש לו יתרון על עובד הוראה ערבי...כמה שמורה ערביה תהיה מרשימה, תעמידי אותה מול מוסב היי-טק יהודי, אין לה סיכוי"; "אתה הולך אל המפקחת לאנגלית או למתמטיקה, היא מכירה ערבים כמו שאני מכיר יפנים, בתוספת פחד"; "אומר לך את האמת, לא הייתי רוצה שמורה ערבי ילמד את הבן שלי...כל מורה הוא גם מחנך ואיך נדע למה הוא מחנך את הילדים ומה הוא אומר להם בכיתה"); יש מי שמופעלים, לדבריהם, על-ידי התייחסות עניינית, לא שיוכית – המעלה על נס את איכותם ואת מקצועיותם של המורים ("המדיניות של המשרד היא לבחור מורים טובים, לא מחייבים אותנו לבחור סקטור מסוים, במגזר הערבי יש עודף של מורים באיכות טובה ובמגזר היהודי יש מחסור, אז אנחנו פונים למפקח על הוראת ערבית"; "הפיקוח שלנו על נושא המדעים מאתר אותם, הם צריכים להיות טובים, אנחנו לוקחים את הטובים ביותר"; "עשתה אצלי סטאז' יועצת, ואז גיליתי את יכולותיה והשארתי אותה כיועצת קבועה וכאחת מדמויות המפתח..."; "בבית-הספר יש שלוש מורות ערביות: מורה יועצת, מורה למדעים ומורה לשפה ערבית. השיקול הוא מורה טובה, הכישורים הפדגוגיים וההתייחסות לכיתה"; "הפיקוח משבח את רמת ההוראה הגבוהה של המורות האלו, רמת הערבית של המורים היהודים היא על הפנים") -- ויש שעמדתם נסמכה והתבססה על ניסיון טוב ומוצלח, שלהם או של אחרים ("לי היה ניסיון מאוד טוב, הניסיון שלי הוא עם איכותיות, והאחרונה במיוחד"; "מנהל שומע ממנהל אחר דברים טובים ורוצה גם").

ואמנם, תיאורים של חוויה טובה ושל השתלבות מוצלחת היו בפי כל: המורות המשולבות זכו לשבחים מפי מפקחיהן ומנהליהן -- הן על אישיותן, הן על כישוריהן ומקצועיותן והן על מסירותן והשקעתן ("קיבלתי בחורה עם תואר שני, מדהימה, דוגמה ומופת למורים בישראל, מגיעה בתחבורה ציבורית מערעה. בגלל שיש לה תואר שני היא שמה בכיס מורות אחרות, יש לה גם דרישות גבוהות"; "התחלפו שתי מורות. אחת נמצאת אצלי שלוש שנים, נוח לדבר עליה כי היא יוצאת מן הכלל, דגם למורה איכותי. היא מכניסה המון אירועים חווייתיים - פיתוח סובלנות רב-תרבותית, ממוקם של קבלת השונה, עם המוסיקה כשפה בינלאומית.... היא נקלטה נפלא מבחינת הצוות ומאוד מקובלת בו"; "המורות האלה נדרשות לתקשורת מיוחדת בחדר המורים, לרגישות, הן מלמדות אזרחות משותפת, וליותר אינטליגנציה; כשהמורה רגישה ואינטליגנטית זה 'עובר'. היא גם סמכותית, טובה מאוד בניהול כיתה וגם קשובה מאוד להורים. היא מגיעה מטייבה, מוקדם יותר ממורות אחרות, עם מוסר עבודה מאוד גבוה..גם המורה שלפניה, שיצאה לחופשת לידה, הייתה מאוד איכותית"; "...קסם של אדם, משתלבת בחכמה רבה. כשיש מורה טוב, זה הכל. תענוג השיעורים שלה. היא עם ברק בעיניים"); השתלבותן בחדר המורים הייתה, לרוב, טובה ו'חלקה' וחלקן אף קיבלו על עצמן תפקידים נוספים ("מבחינת שעות ותפקידים ומבחינת הקשר עם הצוות, אני רואה שזה קשר טוב

מאוד. ככל שהזמן חולף המורים הערבים נקלטים יותר טוב, חשים ביטחון עד שממש קיבלו כיתה, ההורים דרשו"; "היא כבר על שעות תקן של בית הספר, והמשרד מוסיף"; "המורות עצמן מרגישות טוב. כולן התאקלמו יפה, חיבקנו אותן כמו שחיבקנו מורות חדשות אחרות. יש את הבעיה של המבטא, אז מה, יש בבית הספר גם מבטא רוסי ואתיופי. על מה זה מעיד, על כלום"; "היא לא ממלאת תפקידים נוספים כי היא מגיעה רק ליומיים, ועובדת בעוד בית ספר, אבל היא מחוברת להכל. היא נראית ישראלית בלבוש רגיל, וזה כמובן מקל"; "יש מורות שמקבלות עוד תפקידים, במידה שהמורה רוצה להגדיל ראש", ונוכחותן בבית-הספר לא עוררה התנגדות בקרב מורים או הורים, בעיקר, לדברי המרואיינים, תודות להסברה ולהכנה מצד מנהלות מעוניינות ונחששות ("בבתי-הספר שהתוכנית נמצאת, המנהל רצה בה מתוך האג'נדה שלו; כשהמנהל מגויס, הוא עושה הכל כדי שהתוכנית תצליח, אם יעשו את התוכנית כחובה, אולי נראה גם דברים אחרים, ככה בכל אופן אנו פוגשים רק את הדברים הטובים"; "מנהל שרוצה את התוכנית יודע גם איך לגונן על המורים בזמנים רגישים").

עמדה זו של מנהלות זכתה להערכה -- בכלל, ולאור קשיים בפרט; קשיים כאלה יש, לדברי כל המרואיינים, לשני הצדדים ("הקשיים הם גם לוגיסטיים וגם אידיאולוגיים. זה לא שהכל קל, אבל זה שיש קשיים לא אומר שצריך להרים ידיים..."), אך נראה מן התיאורים כי קשייהם של המורים הערבים רבים ועולים על אלה של בתי-הספר המשלבים. ראש וראשון -- הרגישות הגבוהה לנוכחותה של מורה ערביה בבית הספר והפוטנציאל למתיחות במועדים מסוימים בשנה, או לאור אירועים פוליטיים וביטחוניים ("יש לפעמים מתח סביב מבצע, פיגועים, זה לא משהו שאתה יכול לראות, אבל יש מתח, אי-נוחות, בפרט כשיש לנו ציפיות שהן תייצגנה את המגזר. יש סף רגישות הרבה יותר גבוה לגבי מורה ערביה שמסתובבת בחדר מורים יהודי"; "תמיד יכול לצוץ משהו. זה לא קורה כל שני וחמישי, אבל זה קורה וזה צריך לקבל את הטיפול ההולם. יש מספיק סיפורי הצלחה, אבל אירועים יכולים להאפיל על זה. יש לנו מורה שמלמדת שנה חמישית, ותיקה, מוערכת, נאהבת, לא יודעת מה יצא השנה. היה לה סכסוך עם המנהלת סביב יום הזיכרון..."). לדברי אנשי מרחבים, על-אף ההכנה, התדרוך והליווי המוצע למורות ("אין ספק שהן זקוקות לתמיכה, עושים להן השתלמויות משך השנה, עד שהן לומדות שלא צריך לחשוש, לוקח להן זמן"; "כן קורה שמורה ערביה פוחדת להגיע לבית ספר יהודי, ולכן אנחנו מכינים אותן"), אי-הבנות היו וישנן, גם אם מעטות, בשל הסף הנמוך בשני הצדדים; גם קשיי הסתגלות על רקע תרבותי אופייניים (דרישות גבוהות בבתי-הספר היהודיים, רמת משמעת נמוכה יותר של תלמידים, מעמד המורה בבתי-הספר היהודיים לעומת זה שבבתי-הספר הערביים וכד') ("לא לדבר בשפת האם שלך 45 דקות, ההימצאות בחדר המורים בשעות של מתח, כמו עם המרמרה, התמודדות עם בעיות משמעת"; "יש גם מקרים, בתחילת הדרך, שמורות חדשות לא דיברו נכון, לא הכירו את הכללים בבית הספר"; "אני מכיר שני מקרים של מורים שלא נקלטו טוב ועזבו") וגילויי גזענות גלויה ("יש דעות קדומות מתלמידים כמו 'ערביה מסריחה";

"אני זוכרת ישיבה שלנו עם אחת המנהלות, כשדובר על כניסתה של מורה ערבייה, זו אזרחית ישראלית עם תעודת זהות, היא שאלה 'לא צריך לעשות לה בדיקה ביטחונית', זה בעיקר במחוז מרכז כשהם לא גרים אחד ליד השני, חלקם לפחות"; גם אי התאמה בין אזורי המגורים ובין אזורי הביקוש מקשים על המורות ועל מעשה השיבוץ ("אתה לא מצפה שתהיה נכונות מצידם לעבוד בכל מקום, מה רוצים מאיתנו שנשבץ מורה שגר באעבלין בפתח תקווה? יש בעיות לוגיסטיות בפירוש, זה גם שיקול, להריץ אדם לשעה, שעה וחצי"; "יש חוסר התאמה בין הצרכים של בתי-הספר לבין המקומות שבהם גרים המורים: הן באות מטייבה והמשולש, הן עם ילדים קטנים, הן צריכות למצוא משהו שקרוב למקום המגורים, מעט מאוד מורים ייסעו רחוק. יכול להיות מצב שיש מקומות עבודה אבל הן לא רוצות לנסוע בגלל המרחק"). כקושי של בתי-הספר צוין רק הצורך בהכנת חדר המורים, או ב'הרגעת' הורים, בפרט ביישובים לא מעורבים ("שילוב מורים ערבים בחדר המורים יכול להיות מאד בעייתי ויש להכין לא רק את המורים הערביים להשתלב אלא גם את חדרי המורים שיסכימו לשלבם; לדעתי, כל ניסיון לשלב מורים ערביים צריך להידון גם עם ועד ההורים, שכן קיים חשש להתנגדות מצידם"; "המנהלות הן נייר הלקמוס של תגובות ההורים"; "חדר המורים שלי היה מוכן, כי יש לנו תלמידים ערבים וסטודנטיות ולא היתה לי שום בעיה עם זה. בלוד זה המרקם האנושי ומן הראוי שיהיה להם ייצוג בצוות. אבל למנהל בעיר לא מעורבת יכולה להיות בעיה").

אבל -- עם הצלחות לא מתווכחים ("יש פה הצלחה ברורה לכל מי שמעורב בדבר"; "המורות האלה עושות את זה נכון ולכן לא התעוררה שום התנגדות מאף צד"; "המסר של מרחבים מחלחל וזה מאוד חשוב, לא יוצר התנגדות. זה היופי של התוכנית עצמה, והיא עושה את זה יפה"; "התוכנית היא כמעט שבע שנים והיא, על-פי מעקבים שעשינו, ועל-פי השטח, מאוד מצליחה. אנחנו יודעים להעריך שהתוכנית עושה שינוי לחיוב"; "בשנה הראשונה המחוז נתן קרוב ל-200 שעות למורים...היום חלק לא קטן מהמורות נקלטות על חשבון בתי-הספר"), והצלחת התוכנית בבתי-הספר בהם יושמה ושביעות הרצון ממנה -- לדברי כל המרואיינים -- ניכרות ונראות לעין. מנהלות, מורים ואנשי מרחבים סיפרו על חלחול והיקלטות מסרי התוכנית ברמות השונות, ועל העניין שמעוררת התוכנית בקרב התלמידים, בעיקר בשל ייחודיותה, תכניה ודרכי הפעלתה ("התכנים שונים מהרגיל וטובים יותר מהשיעורים הרגילים, התכנים אטרקטיביים 'ועושים את שלהם'; "תלמידים נשארו ישובים עם הצלצול..."); במיוחד הוכתרה כהצלחה התמוססות הזרות וה'פחד מפני האחר הלא מוכר' בקרב שני הצדדים – הן בקרב מורות ערביות שחששותיהן כמיעוט התפוגגו, והן בקרב מורים ותלמידים יהודים, שהמפגש מקרוב וההתנסות המשותפת חוללו בהם שינוי ("כן קורה בצד שלנו שינוי תודעתי. אם הצלחנו לזרוע את הזרע הזה, שילדים זוכרים לטובה את מורת ד'ו', זה כיף. בהתחלה היו חומות שלאט לאט מתמוטטות, גם טיפות מים שחקו סלע אבן..."; "זיהינו את הפוטנציאל האדיר של התוכנית, זה עשה מהפכה משום שמורה ערבייה שמגיעה עם כיסוי ראש והיא חלק מצוות המורים והיום יום של התלמידים, יוצרת קשרים עם התלמידים והמורים, הם מכירים זה את זה");

תמורות אלו נסכו בהם, לדבריהם, **תקווה ואופטימיות** לגבי היכולת והסיכויים להתקרבות ולדו-קיום וחזקו בהם את ההכרה כי אלה עולים וצומחים לטובה מתוך ההתנסות הבין-אישית ("אני מאמינה ששילוב של מורים ערביים בבתי-ספר יהודיים תורם לדו-קיום, עם כל כמה שזה נשמע בומבאסטי"; "המורות הן סוכנות שינוי. עם קצת מאמץ אפשר לחולל שינוי, לא בכלום עבודה, אבל זה אתגר"; "אם בכל בית ספר הייתה רק מורה ערבית אחת, זה היה עושה שינוי עצום").

זאת ועוד: עבור המורות הערביות – שרובן ראו בהוראה בבתי-ספר יהודים אתגר מקצועי -- היוותה ההצלחה מקור הן **לגאווה וליוקרה מקצועית** והן להשראה לעשייה עתידית: חלקן העדיפו להמשיך בעבודתן בבתי-הספר היהודים ("העבודה בבתי-ספר יהודיים נראית להן יותר רצינית ואולי הן מעדיפות. אף אחת לא רצתה לעזוב, חוץ מאחת"; "למורים יש מוטיבציה גבוהה, זה עניין של מיצוי הפוטנציאל.... המורים מתאמצים יותר כי בשבילם זה אתגר מבחינת תרבות, השתלבות, הסתגלות, נורמות עבודה, בשבילם להצליח בבתי-ספר יהודים זה אתגר... התלמידים במגזר הערבי יותר ממושמעים, במגזר היהודי התלמיד חופשי יותר, זו גאווה, הם נחשבים לאנשים מצליחים. מי שיכול לשרוד באווירה כזו יכול לשרוד אצלנו"; "רובן לא רוצות לחזור למגזר הערבי... היא לימדה ביישוב שלה, אך מעדיפה להגיע לכאן") וחלקן שאפו ליישם את ניסיוןן ומקצוענותן בבתי-הספר ביישוביהן ("המורות האלה שהיו בבית ספר ערבי כתלמידות, חלקן כמורות, או שהן הורות לילדים, הן רוצות את מה שהן רואות בבתי-הספר היהודיים גם אצלן. כלומר, נוצר אצלן מודל לחיקוי שהיו רוצות לאמץ ביישוביהן. חלקן יחזרו לבתי-ספר ערביים אולי כמנהלות, זה עושה להן משהו").

ההצלחה איננה מובנת-מאליה, לדברי המרואיינים, אלא היא **תוצאה ישירה ו'טבעית' של תוכנית איכותית ושל מיזם מאורגן ומתהלך כהלכה**. המנהלות שרואיינו החשיבו לחזקה של התוכנית את היותה -- על-אף נגיעתה בנושאים 'טעונים' -- מתונה, מרוככת ו'חכמה' ("באופן אישי אני בעד התוכנית כי היא חשובה במציאות שלנו. אבל חשוב מאוד איך עושים אותה. בתוכנית הזאת המסר עובר נכון"; "ברמה של התוכנית, היא מאוד טובה, נעשתה הרבה חשיבה, זו לא תוכנית אד-הוק. הכל מאוד מאורגן..."); לחזקה המשמעותית ביותר החשיבו כל המרואיינים את **המורים המצוינים** – מקצועיים, מומחים בתחום הדעת שלהם -- שהתוכנית מייצאת ומציעה, וזאת בזכות **המהלך של איתור ומיון מוקפדים ביותר**, בדגש על אישיות רגישה, אינטליגנטית, מתאימה ל'גודל המשימה' ("היינו שותפים בתהליך הגיוס, המיון וההכשרה של מורות לאנגלית. בדרך כלל עשינו סדנאות מיון, במטרה לאתר מורות חזקות, ייצוגיות, בעלות מוטיבציה, עם זהות ברורה... בתהליך המיון של שנה שעברה פנו כ-100 מורים, זומנו כ-70, עברו את הראיונות 26 מורים, בסוף בחרנו מתוך זה 5-7..."; "המורות שאנחנו רוצים לגייס הן אלו שהיו פלוס ולא מינוס, מצוינות; חשוב לנו שהמורה תהיה מצוינת, לא ממוצעת, לא 'סחורה סוג ב', שתעשה 'וואו' לכולם, למורים האחרים, לתלמידים ולהורים. שתהיה לה מחויבות גם לערכי מרחבים. מעדיפים מורות עם ניסיון, אבל אם תגיע מישהי מצטיינת היא תתקבל"; "יש בבית ספר מסוים שתי מורות מהמגזר הערבי, אחת יועצת ואחת מורה למדעים

ואני יכולה לגמור את ההלל עליהן"), של הכשרה מושקעת ומגוונת ("השקענו הרבה מאוד בתהליכי ההכשרה, עושים הכל באופן מאוד מקצועי...עוסקים גם בתכנים של איך להסתדר מול אמירות גזעניות, איך להתנהל בימי זיכרון. להבין שהשינוי שאני עושה גדול יותר מהנושא הספציפי ביום הזה"; "אנחנו בשלבים מוקדמים מכינים אותן, עושים סימולציות, פשוט כדי שיחשבו על זה שזה יכול לקרות"), של **שיבוץ שקול ומתחשב** ("יש לנו הצלחה כזאת, גם של השילוב בחדר מורים, כנראה שאנחנו טובים עוד גם במיון מראש...") ושל **הדרכה וליווי מעבר למקובל ולרווח**, גם על-ידי מפקחי תחום הדעת וגם מטעם "מרחבים" ("המפקחים משבצים יחד עם המלצה שלנו, כדי לשבץ את המורות עשינו מאמץ גדול עם המפקח"; "המפקח שולף את המורים המצטיינים שעוברים הכשרה במרחבים. אני סומכת על הפיקוח ואף פעם לא נכשלנו"; "מפקח המחוז של השפה הערבית מלווה אותם בשנה הראשונה והשנייה בנוסף למרחבים, אחראי על התוכנית והתכנים, מלווה באופן ישיר בנוסף לשני מלווים של מרחבים"; "יש הנחייה לספר מיד על כל בעיה קטנה שלא תגדל"; "לכל מורה חדשה ממנים במרחבים חונכת, מורה ותיקה מהתוכנית"; "הייחודיות שלנו היא בתהליך הליווי, בשנתיים עד שלוש השנים האחרונות עשינו ליווי של עשרות שעות"; "שום מורה חדשה שנכנסת לבית ספר לא מקבלת הדרכה כמו שאנחנו נותנים, וזו ערובה להצלחה"). עוד הוזכרו כיתרונות של התוכנית **מאגר המורים האיכותיים למילוי מקום או להחלפה**, במקרה של אי-התאמה ("בגדול, התוכנית מצליחה מדהים. גם בזכות זה שאנחנו יכולים להחליף מורות כרצוננו"; "יש לנו הרבה אנשים, אנחנו יכולים להחליף ולשבץ מחדש, כי הכוונה שזה יצליח") ו**תשומת לב וקשיבות לצורכי מנהלים** ולבקשותיהם ("המנחה של התוכנית נפגש גם עם מנהלות, בסיטואציה כזו גם המנהלת צריכה לצאת בהרגשה טובה והוא עושה את זה בצורה מופלאה ומעביר מסרים נכונים"; "אנחנו קשובים למנהלת ולמורה. מי שלא מוצלחת לא ממשיכה. אם מנהל לא מרוצה, אנחנו מיישרים קו עם דרישות הדרג הניהולי"); בקרב אנשי מרחבים נתפסו **שיתוף הפעולה ההדוק עם המשרד, ההדדיות והעבודה המשולבת עם הפיקוח** כחוזקה -- הן מול בתי-הספר, בשילוב המורות, והן מול המורות, בתוקף היות המשרד מעסיקן הרשמי ("כל זה נעשה בתיאום מלא עם הפיקוח, לא נעשה כלום ללא המפקח, זו החלטה/אידיאולוגיה של מרחבים, שלא מוכנים לעשות כלום שאינו בשיתוף פעולה עם המשרד...זוהי הדדי מאוד מצד המשרד, המשרד סומך מאוד עם הניסיון שיש, ניתן לנו חופש פעולה מאוד רחב, אנחנו מעדכנים ומתייעצים. יש פה משהו הדדי פלוס"; "הן מוכנות להשקיע שנה-שנתיים כדי שבעתיד יהיו להם גם ביטחון כלכלי וגם נוחות להיות במקום קרוב יותר"; "המורות לא נסמכות על תרומות. מורת מרחבים היא מורת משרד החינוך. אנחנו נמצאים בפחות בתי-ספר, אבל המורה יודעת שהיא מורה מן המניין, של המשרד").

אך עניין אחרון זה גם אחראי, לדברי אנשי מרחבים, **לאי הצלחתו או חולשתו של המיזם** (בעיניהם) **ברמה המערכתית** (להבדיל מהרמה הבית-ספרית והבין-אישית): **התלות במשרד**, במחויבותו ובמשאביו מגבילה את היכולת להתרחב ולהעמיק את הנוכחות והחדירה ("בגלל שהמשרד לא מקציב

לתוכנית מספיק שעות, קשה לנו להתפתח, ולהיכנס"; "חלק מהקושי זה איך לפצח את המערכת כדי להגדיל את מערך התוכנית"; "התוכנית פופולארית ואטרקטיבית מאוד, אבל זה מתחיל ונגמר בשעות. האידיאולוגיה של מרחבים היא כי רוצים מחויבות של המשרד, כך שאם מחר התורם לא נותן כסף, אז מה, כל התוכנית הולכת?? אז אנחנו כמרחבים עובדים יד ביד עם המשרד, לא נכרות את הענף, אבל אני מרגיש שצריך יותר מרפקים מול המשרד"; עיקר תסכולם נובע מכך, שעל-אף ההצלחה ושביעות הרצון ברמה המקומית, ועל-אף שהתוכנית מהווה, לשיטתם, פלטפורמה להשגת יעדים חשובים (כמו התייעלות כלכלית, מחד, והעלאת הישגי תלמידים בזכות מורים מקצועיים ומומחים בתחום הדעת שלהם, מאידך), או, לחילופין, מספקת מענה רצינאלי לבעיה מבנית, היא לא זכתה ל'חיבוק החם' הראוי לה, לדעתם, על-ידי המשרד -- לא בהפיכתה לתוכנית חובה, לא בחיוב בתי-ספר לשילוב מורים ערבים ואף לא בתמריצים משמעותיים ("אחת הבעיות מבחינתנו היא שיש פער גדול בין ההצלחה בפועל לבין היכולת שלנו לפרוץ את זה, ברמה של מדיניות. היא נשארת בסדר גודל של תוכנית קטנה במדינה שלמה, מה זה 30 בתי-ספר במחוז מרכז, משהו נחמד, אבל לא שאני יכול לשנות סדרי גודל של החברה האזרחית בארץ"; "אתה יודע כמה השקענו במיזם הזה? בתשתית, בשכנוע, בעשרות ישיבות עם המשרד, בניית תשתית כזו היא מאוד מורכבת והמשרד לא אימץ מספיק חזק את היוזמה של מרחבים"; "למרות שהתוכנית מצליחה ומחוללת מהפיכה, אנחנו באיזה שהוא אופן כפופים למערכת ועובדים איתה, זו הבחירה על יתרונותיה וחסרונותיה אבל אנחנו לא מצליחים לפרוץ את המשרד ולהביא עוד שעות, מרגישים תקועים עם אותם בתי-ספר ועם אותו מספר שעות").

יתרה מזאת: לצד תחושת התקיעות בגין הנ"ל ("בזה שאנחנו לא מתרחבים אנחנו נסוגים. הפחד הוא שניעלם בסוף. עמידה במקום היא נסיגה"; "יש פה נקודה, שאתה משקיע הרבה במודל, בפיתוח חומרים, ואתה נשאר בסדר גודל מינימאלי..."), מציינים אנשי מרחבים את איטיותם של בתי-הספר בהקצאת שעות 'על חשבונם' לטובת התוכנית ("יש גם קושי אחרי שנתיים-שלוש שבית הספר ייתן יותר מעצמו כדי שלנו במרחבים יהיו יותר שעות לתת לאחרים ולחדשים. ככה אנחנו לא מתרחבים מספיק, לא ההתרחבות שציפיתי לה") ואת התנהלותו המכבידה של המשרד בהערכת צרכי השטח, אם בשל סדר עדיפויותיו ואם בשל עומס והיערכות לא מספקת ("אני לא חושב שיש פערים בין המדיניות של המשרד ובין מרחבים, פשוט זה לא נמצא בסדר עדיפות די גבוה של המשרד. למשל, אם אתה יוצר סל קליטה למורי ברית המועצות, אז למה לא גם למורי המגזר הערבי"; "קודם צריך לדעת את הצרכים האמיתיים של השטח, את באה אל המפקחת לאנגלית ושואלת כמה חוסרים יש, הן לא יודעות, יש איסוף צרכים מן המנהלים, עד הרגע האחרון הם לא יודעים ואף אחד לא אוסף את הנתונים בראייה כוללת. לא רוצים, הם מתפתלים כי אלו החיים הקשים שלהם, לא הצלחנו לקבל נתון כמה מורים חסרים. זה לא בגללנו, החיים שלהם מאוד קשים"), אך נראה כי עיקר תסכולם של אנשי מרחבים קשור בקושי, מבחינתם, לחולל שינוי מהותי במדיניות ובהתנהלות המשרד לגבי

תוכניות הסבה להוראה, על העדפתם, הגלויה או הסמויה, את בוגריהן היהודים (על-פי-רוב) ("כאשר המדינה צועקת שאין מורים ויש מורים, האסטרטגיה ברורה מאליה. המדינה לא רצתה את הפתרון הזה, היא מעדיפה הסבות בגלל שהם יהודים"; "תעשיית ההסבות חוסמת את הערבים, כי לוקחים מוסבי הוראה על חשבון בוגרי הוראה"; "אני סבורה שלא עולה בדעת איש במשרד לא לפתוח קורסים כאלה ולא לשבץ את הבוגרים בעדיפות ראשונה. בירידה בהסבות נראה שיפור בשילוב מורים ערבים"; "בשנה שעברה לא הצלחנו בגלל תוכניות ההסבה, בגלל מצב רווי, מגמות המצב הכלכלי, אבל בעיקר בגלל תוכניות ההסבות עם משבר ההיי-טק"; "המפקחת לא יודעת מה לעשות כשהיא צריכה לשבץ. יש תוכניות של שיבוץ עבורה ומשבצים אותם קודם").

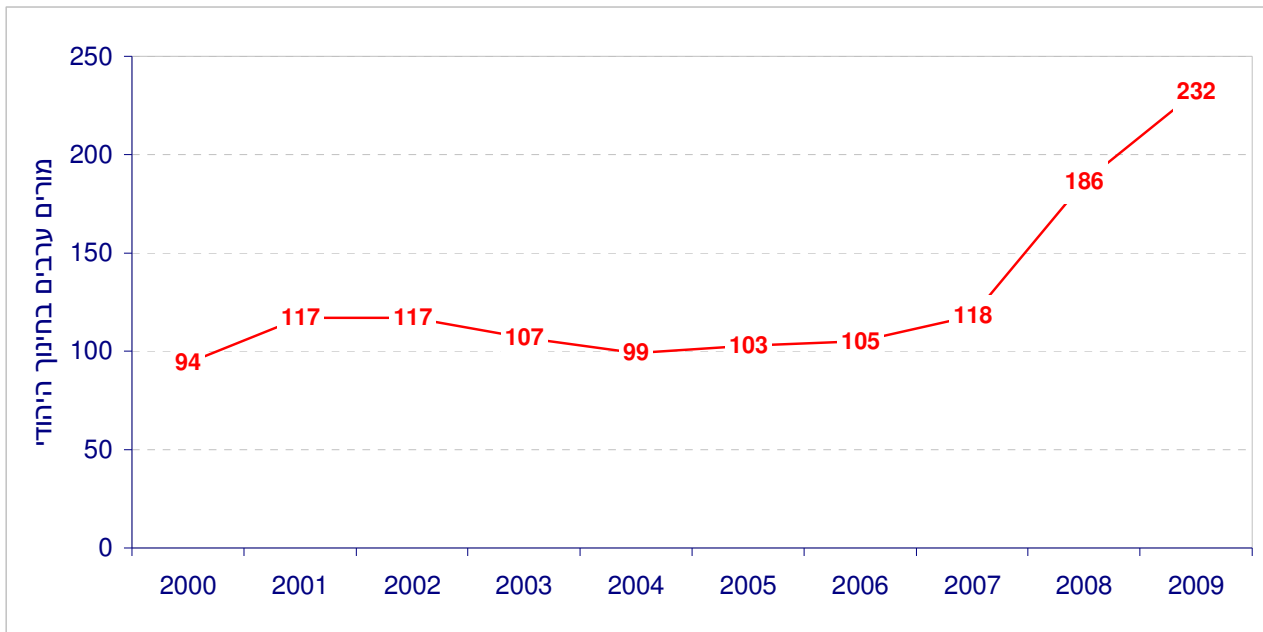
מעבר ל**שאלות** סביב הוגנות תעסוקתית וסביב החשיבות והתרומה של רב-גוניות בבתי-ספר להפגת דעות קדומות ו'פחד מן האחר', מדיניות תוכניות ההסבה -- לה חובר משרד החינוך -- מעלה תהיות, לדברי אנשי מרחבים, לגבי ההתנהלות הכלכלית שבבסיס תוכניות ההסבה ("תעשיית ההסבות הפכה לעסק משתלם. הרבה כסף זורם מהאוצר אל המכללות"; "משלם המיסים יסבסד את המורה הערבי כדי שהוא ילמד, משלם לו את דמי הביטוח הלאומי שישב בבית, משלם להסבה של ההיי-טקיסט, הדבר הזה לא סביר"; "צריך להוציא את משרד האוצר נגד הבזבז הזה, המודל הכלכלי פשוט מטורף, המערכות כפולות"), כמו גם לגבי מעמדו ומקצועיותו של המורה ("האם הוראה היא מקצוע? מי שרוצה להיות מורה יכול רק לעשות הסבה בקורס קיץ? האם אפשר בכלל להשוות בין שתי המסגרות האלה??"), אך יותר מכל, **לגבי המידה בה מעוניין המשרד לבסס מדיניות העסקה מושכלת**, המבוססת על איזון בין היצע וביקוש ועל שיקולים ענייניים ומקצועיים, ללא פניות ("השאלה היא אם המדינה רוצה להתמודד עם זה או לשים את זה בצד, כאשר מנהל בית ספר לא מהסס להגיד אל תשלחו לי מורה ערבי..."; "עובדה שבמדינת ישראל משרד החינוך יכול לצעוק לשמיים שאין מורים, כשיש עשרת אלפים מורים ערבים מובטלים. אנחנו מציעים לכם מורים מוכשרים לאחר שצעקתם שיש מחסור במורים, אנחנו יודעים שיש עודף, אנחנו יודעים על סדרה של הצלחות שמראות על שינוי קהילה לדברים מאוד חיוביים"; "צריך מדיניות, שמשרד החינוך יאמר, למדנו את הנושא ויש להעסיק מורים לפי הישגים ולא לפי צבע עורם"; "יכול להיות שהערכת תנועות של כוח אדם תראה שאין צורך גם לכאלה וגם לכאלה"; "אולי היום אין צורך, הרבה מורים עברו מההיי-טק, ב-2007 עשינו בדיקת היתכנות ואז כן עלה הצורך, זה היה לפני המשבר, זה עלה בכנסים ולאור זה גוייסו כספים, ואחרי שנתיים שלוש אנחנו עומדים בפני שוקת שבורה.... בכל מקרה יכולים לפעול רק בתוך 20% מתוך מערכת החינוך, אם מורידים את כל הפלחים של מערכת החינוך, החרדי, הדתי לאומי, הערבי, נשארים עם 20% מהמערכת. צריך למפות ולומר על איזה פוטנציאל מדברים בכלל, יכול להיות שנגלה שזה לא עומד במבחן המציאות רק בגלל מקומות מגורים וצרכים..."), וזאת במיוחד לאור הרושם, כי דווקא חסמים מערכתיים קשים ו'כבדים' יותר לשינוי, בהשוואה לחסמים בשטח, המוכרעים מקומית ומתמוססים, לעיתים קרובות, בהקשר הבין-אישי והיומיומי.

פרק ב': מורים ערבים בחינוך היהודי הממלכתי

פרק זה והפרקים אחריו מבוססים על ניתוח רישום משרות הוראה של משרד החינוך. הקובץ שעמד לרשותנו כלל נתונים על השנים 2000-2010, אולם, הנתונים לשנת 2010 עדיין אינם עדכניים ולכן הניתוחים מתייחסים לשנים 2000-2009. אחד הקשיים שהרישומים של משרד החינוך הציבו בפנינו היה להבחין בצורה ברורה בין מורים ערבים לשאינם ערבים. בלא מעט מקרים הרישום אינו ברור והיה צורך להפעיל שיקולים שונים כדי להבחין בוודאות בין מורים ערבים לשאינם ערבים. על אף שאינם ערבים, סווגו מורים ארמנים או צ'רקסים כמורים ערבים שכן הם נכללים בשאיפה של מכון מרחבים לשלבם בחינוך היהודי.

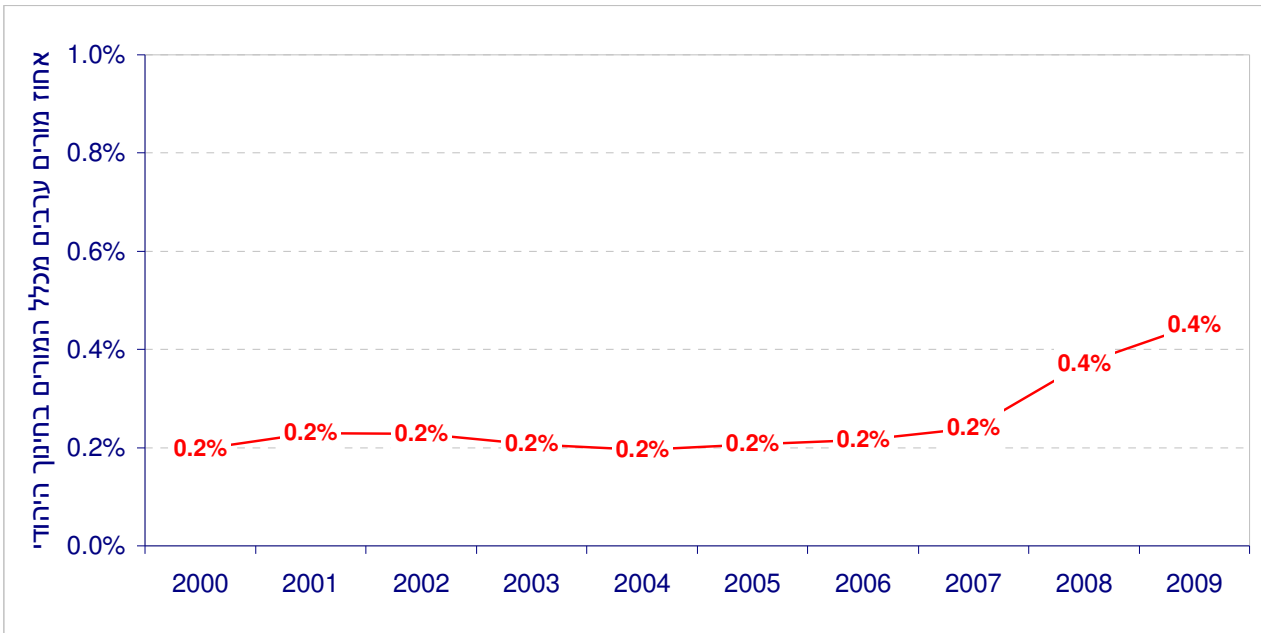
ניתוח נתוני משרות ההוראה בעשר השנים האחרונות מעלה שבשנים 2008 ו-2009 חלה עלייה ניכרת במספר המורים הערבים המלמדים במערכת החינוך היהודית הממלכתית. על אף העובדה שמספר המורים הערבים הוכפל בשנים האחרונות, עדיין מדובר במספרים קטנים מאוד ושיעורם מתוך כלל המורים בחינוך היהודי הממלכתי עלה משתי עשיריות האחוז לארבע עשיריות האחוז בלבד (תרשים 2).

תרשים 1: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי

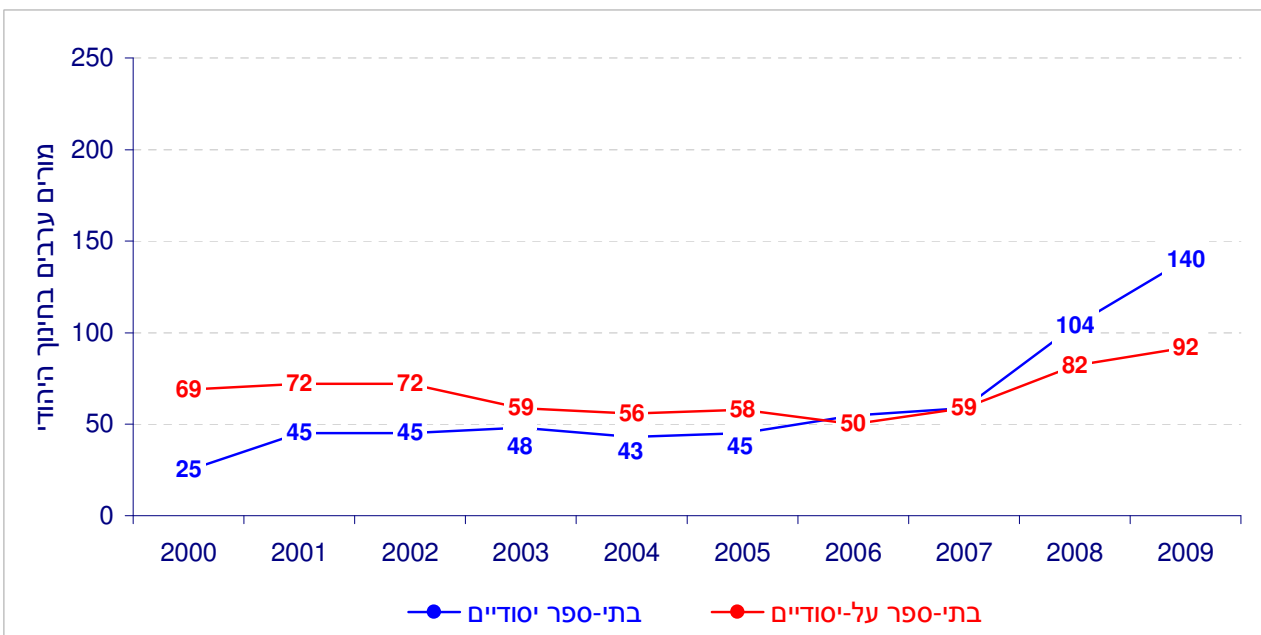

תרשים 2: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי - מתוך כלל המורים בחינוך היהודי

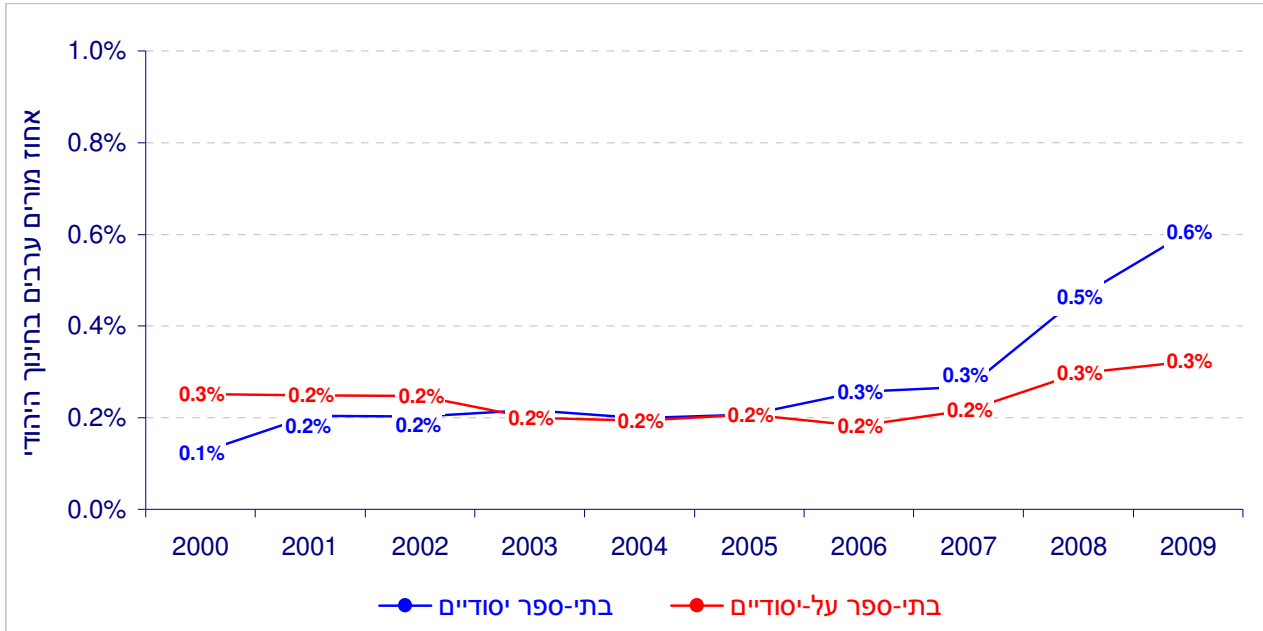
העלייה במספר המורים הערבים בולטת במיוחד בחינוך היסודי שם מספר המורים נע סביב 50 עד לשנת 2006 וכ-140 מורים בשנת 2009 (כמעט פי שלושה). אחוז המורים הערבים בחינוך היסודי היהודי הממלכתי עלה לשש עשיריות האחוז ב-2009. ניתן לראות עלייה גם בחינוך העל-יסודי אך היא מתונה בהרבה.

תרשים 3: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי שלב חינוך

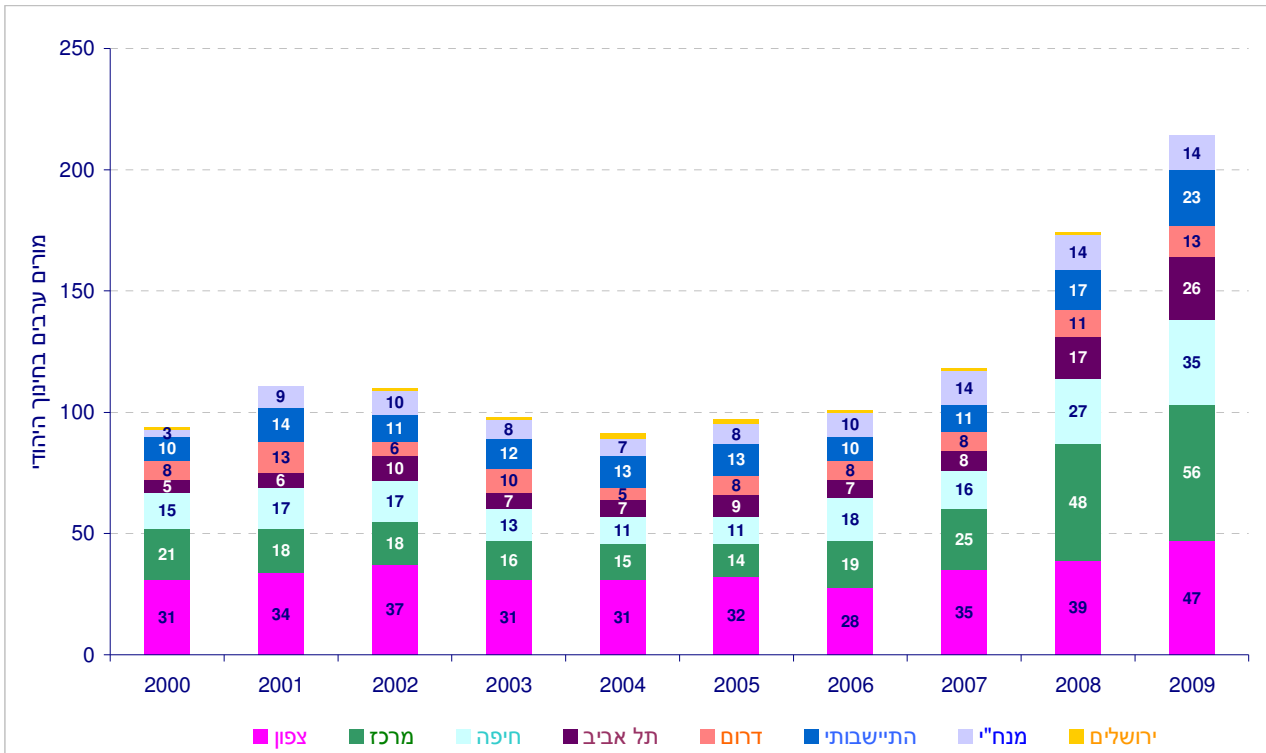
תרשים 4: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי שלב חינוך

מתוך כלל המורים בחינוך היהודי

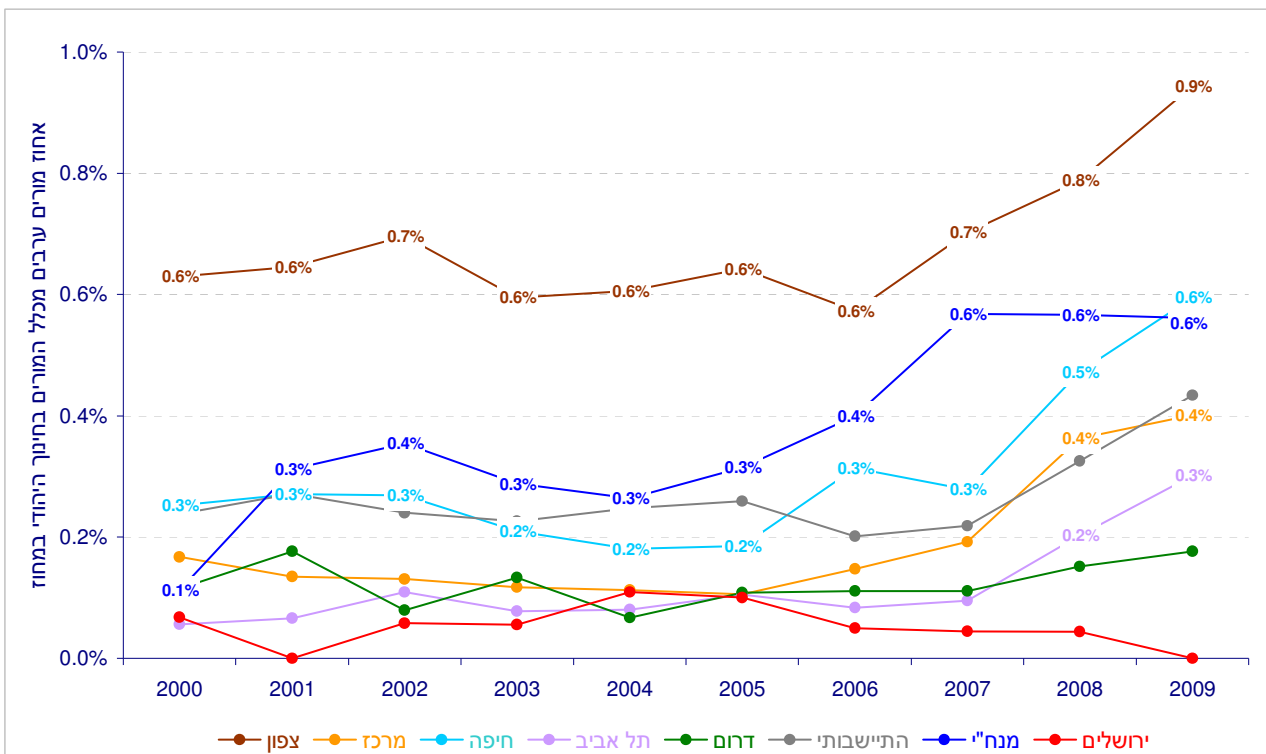
קיימים הבדלים ברורים בין המחוזות הן במספר המורים הערבים המלמדים בהם והן בשינויים לאורך השנים. מחוזות צפון ומרכז הם המחוזות הבולטים ביותר בהעסקת מורים ערבים. במחוז דרום ובמחוז ירושלים העסקת מורים ערבים הייתה בעבר ונשארה בהווה תופעת שולית בלבד. עליות ניכרות בשיעורי העסקת מורים ערבים ניתן לראות במחוזות צפון, חיפה ומרכז.

תרשים 5: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מחוז

תרשים 6: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מחוז

מתוך כלל המורים בחינוך היהודי

פרק ג': מאפייני המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי

תרשימים 7 ו-8 להלן מציגים את השכלתם של המורים הערביים המלמדים בבתי-ספר יהודיים יחסית לשתי קבוצות השוואה: מורים ערבים המלמדים בחינוך הערבי ומורים יהודיים המלמדים בחינוך היהודי.

התמונה המצטיירת היא של עליה עקבית בשיעור בעלי תואר אקדמי משנת 2000 ועד ל-2009. השכלתם של המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי דומה לזו של המורים הערבים בחינוך הערבי ושתי קבוצות אלה נמוכות בהשכלתן מקבוצת המורים היהודים בחינוך היהודי.

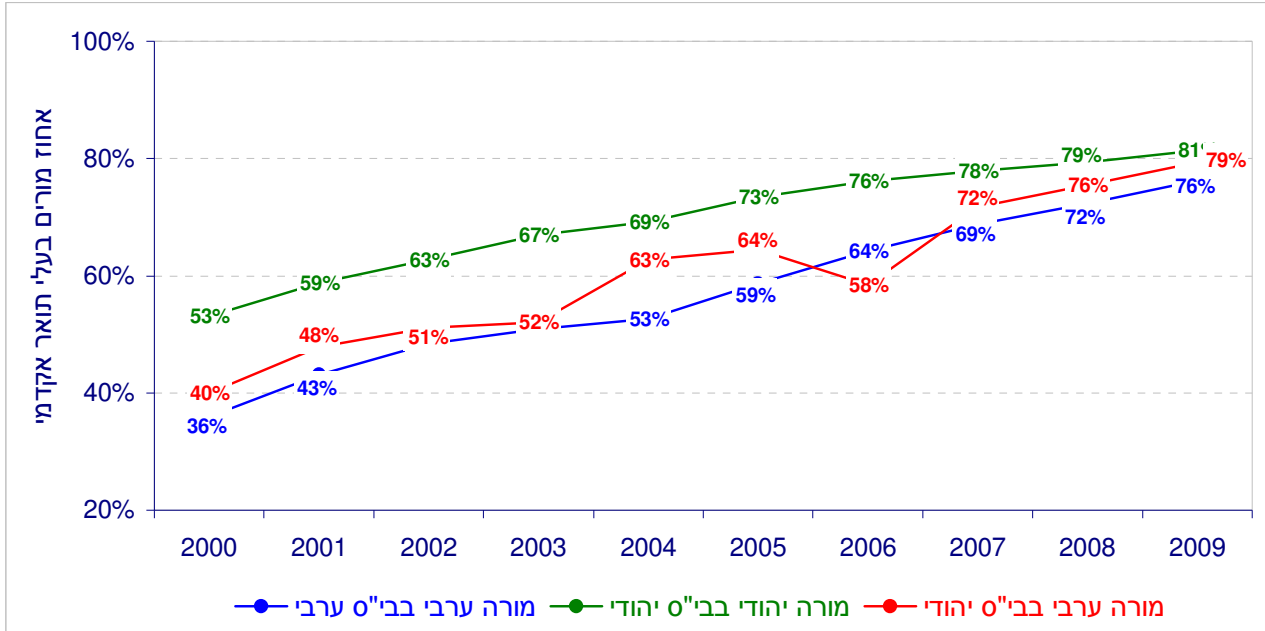
בבתי-הספר היסודיים היה, בשנת 2000, פער של כ-15% בין שיעור המורים היהודים בעלי תואר לבין שיעור המורים הערבים בעלי תואר. פער זה נסגר בשנת 2009 ושיעור המורים בעלי תואר בכל 3 הקבוצות עומד על כ-80%.

בבתי-הספר העל-יסודיים התמונה שונה:

- שיעור המורים שהם בעלי תואר -- גבוה יותר מאשר בבתי-הספר היסודיים בכל התקופה
- שיעור המורים היהודים בעלי תואר -- גבוה יותר מזה של המורים הערבים
- שיעור המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי שהם בעלי תואר אקדמי -- נמוך מיתר שתי הקבוצות

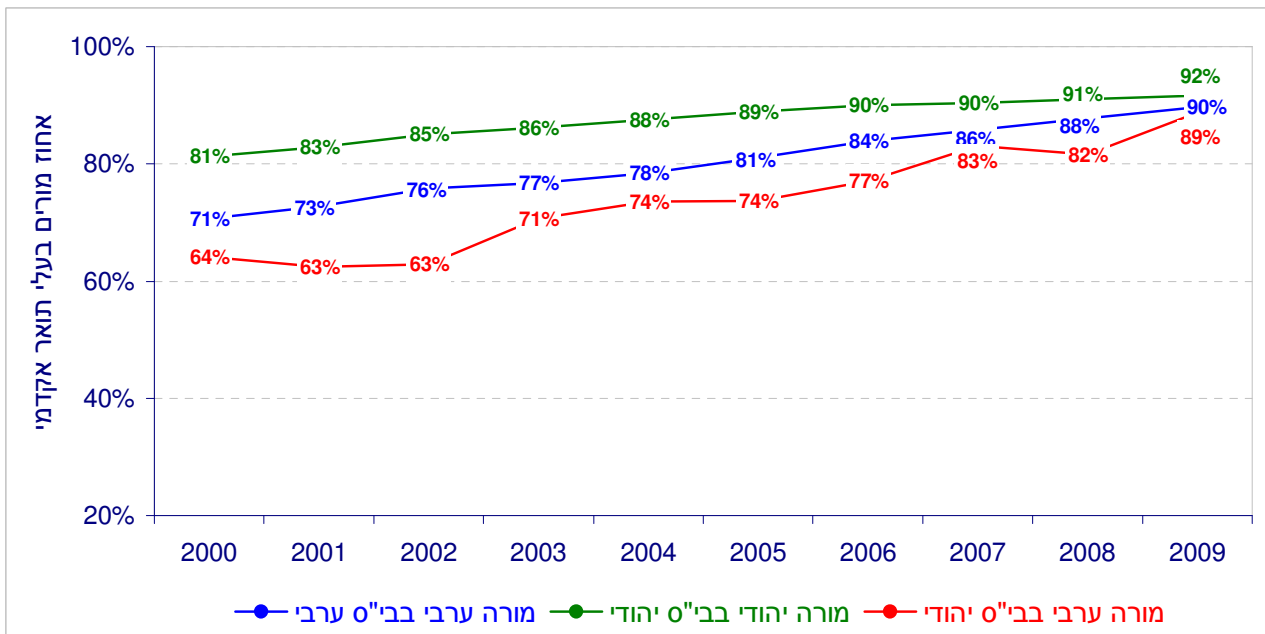
תרשים 7: אחוז מורים ערבים בעלי תואר אקדמי בחינוך היהודי היסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

תרשים 8: אחוז מורים ערבים בעלי תואר אקדמי בחינוך היהודי העל-יסודי

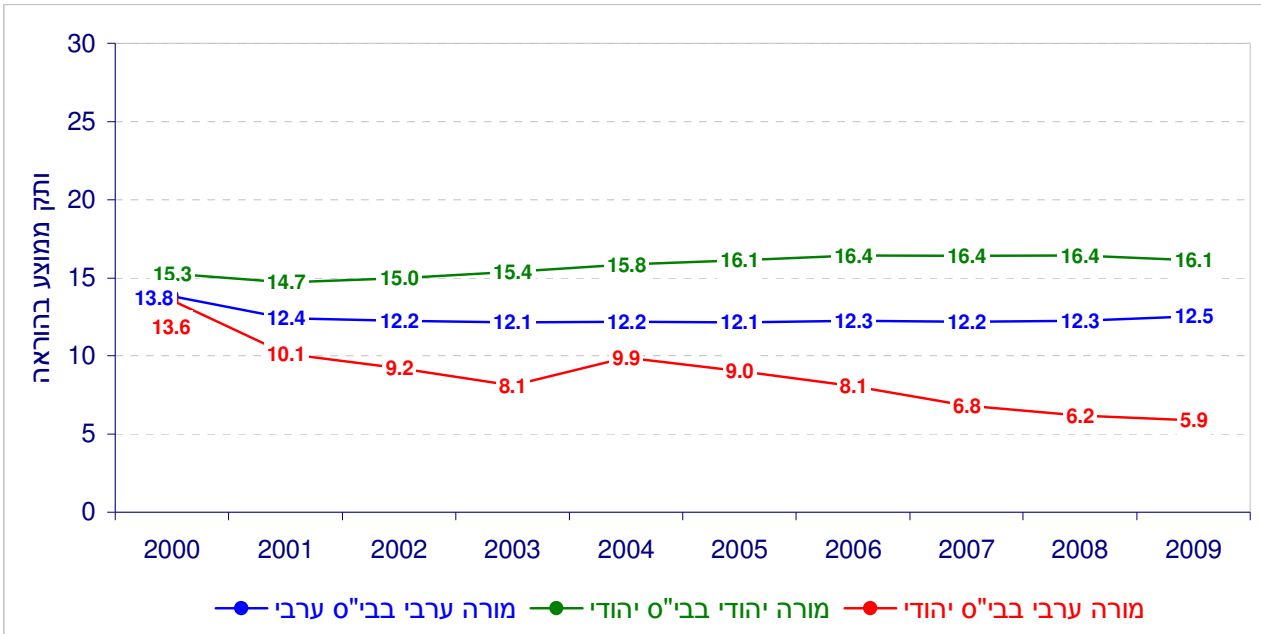
בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

מתרשימים 9 ו-10 להלן עולה, כי המורים היהודים הם בעלי ותק רב יותר מאשר המורים הערבים. הקבוצה "הצעירה" ביותר מבין שלוש קבוצות המורים היא קבוצת המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי.

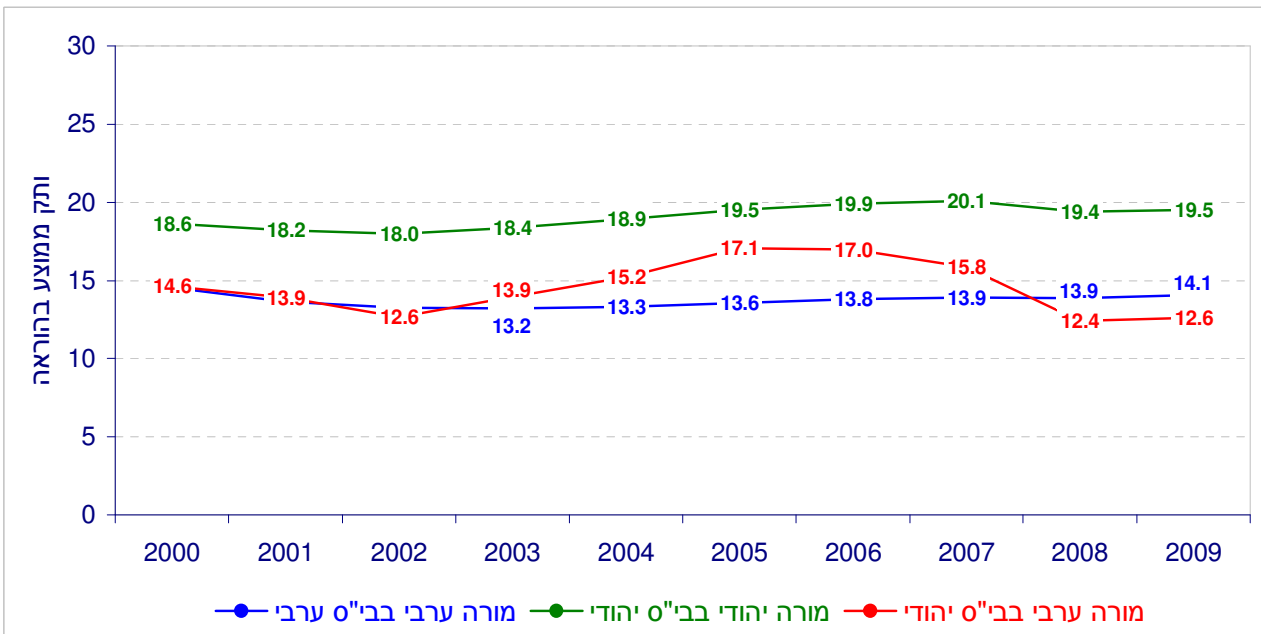
תרשים 9: ותק בהוראה של המורים הערבים בחינוך היהודי היסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

תרשים 10: ותק בהוראה של המורים הערבים בחינוך היהודי העל-יסודי

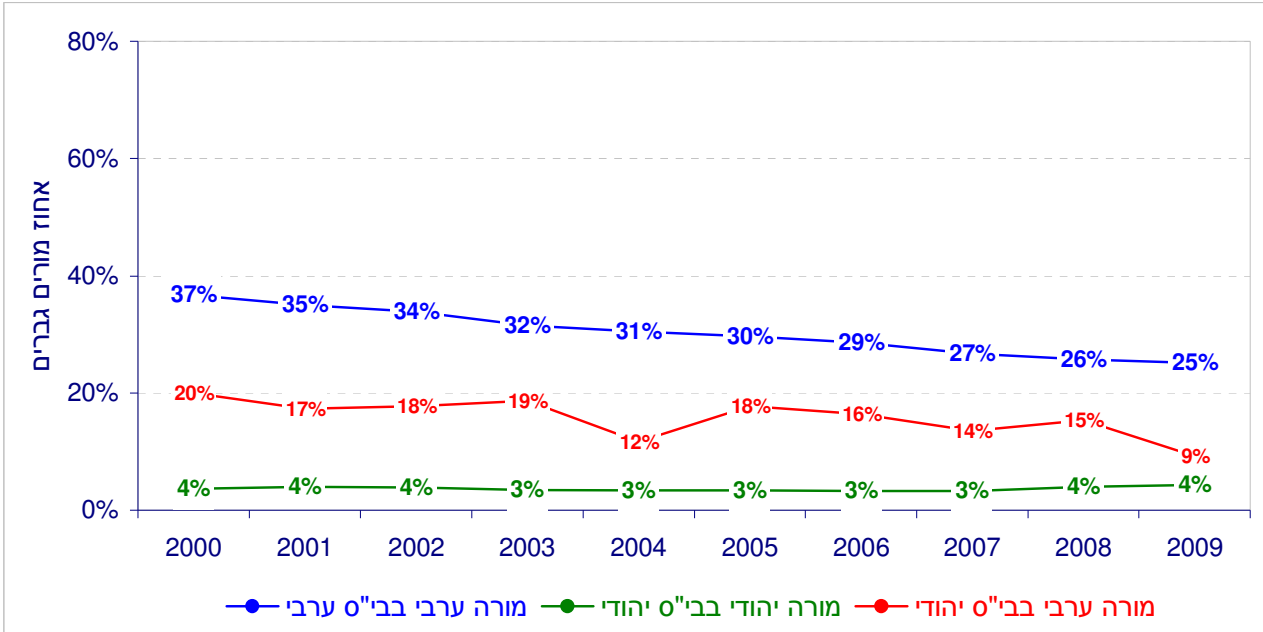
בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

תרשימים 11 ו-12 להלן מציגים את אחוז המורים הגברים בקרב 3 הקבוצות. הממצאים מצביעים על כך ששיעור המורים הגברים גבוה בבתי-הספר הערבים במידה ניכרת מאשר בבתי-הספר היהודים -- במיוחד בחינוך העל-יסודי. בבתי-הספר העל-יסודיים, שיעור המורים הגברים הערבים המלמדים בחינוך היהודי דומה לזה של עמיתיהם המלמדים בחינוך הערבי. ואילו בבתי-הספר היסודיים נמוך שיעורם ובשנת 2009 קרוב לזה של המורים היהודים. ככלל שיעור המורים הערבים הגברים הולך ויורד עם השנים בעוד ששיעור הגברים בקרב המורים היהודים נשאר יציב ונמוך.

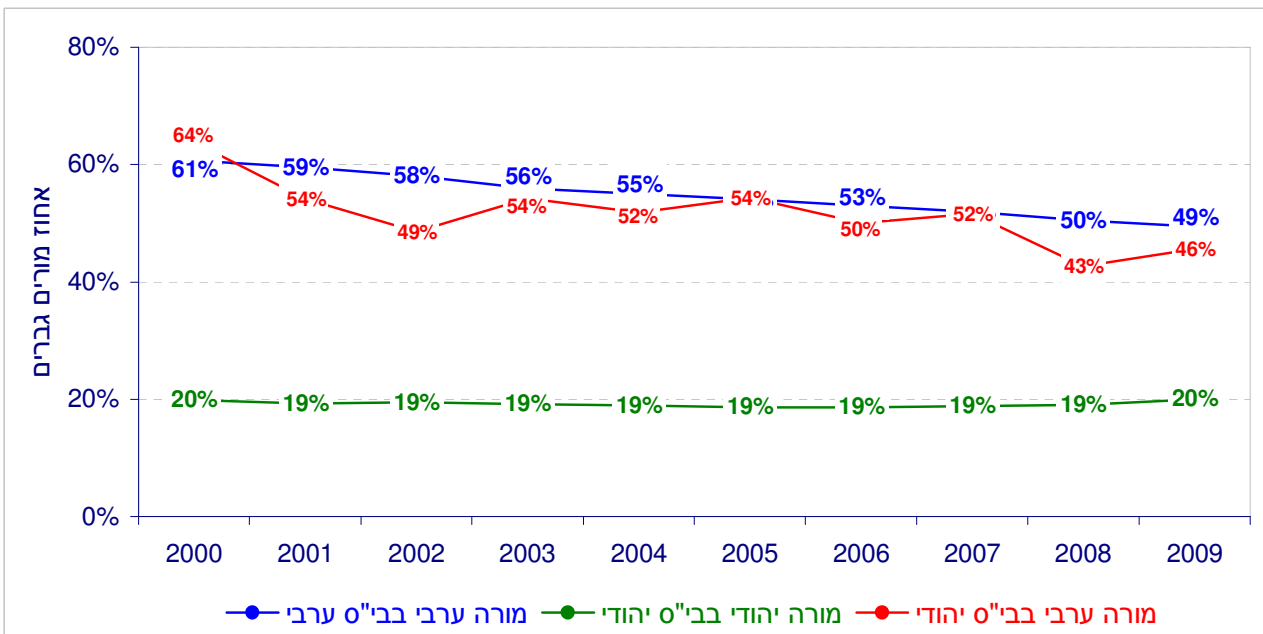
תרשים 11: אחוז מורים ערבים (גברים) בחינוך היהודי היסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

תרשים 12: אחוז מורים ערבים (גברים) בחינוך היהודי העל-יסודי

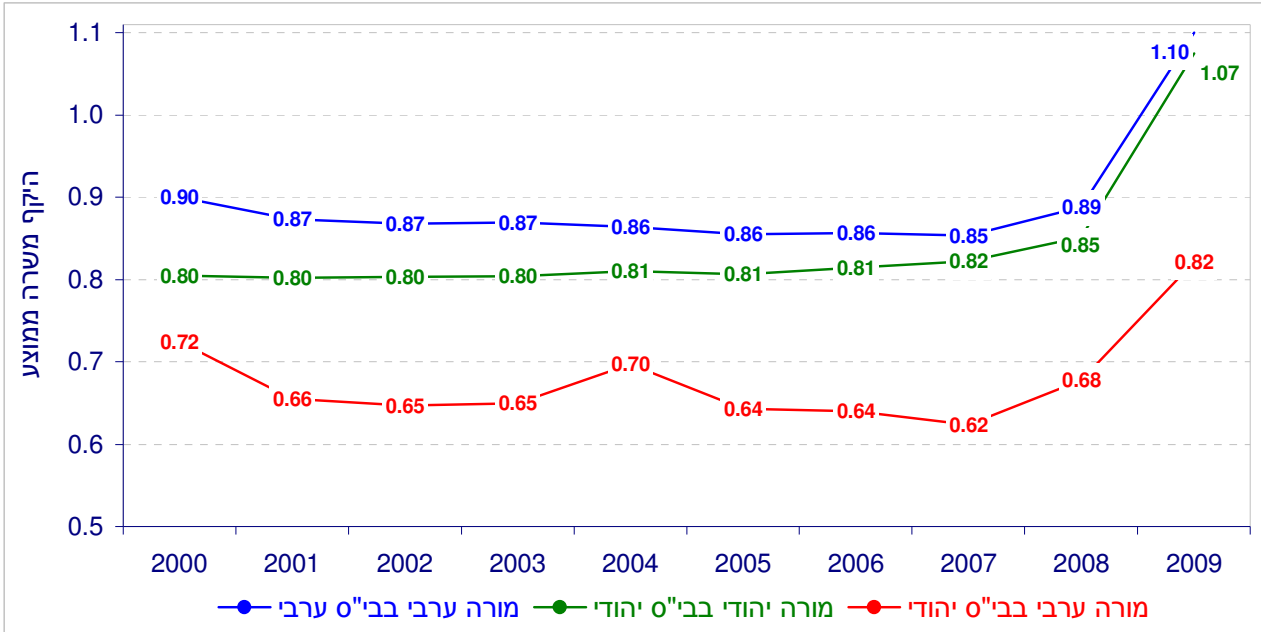
בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

הממצא הבולט ביותר בתרשים 13 הוא שבבתי-הספר היסודיים, היקף המשרה של המורים הערבים בחינוך היהודי קטן יותר בהשוואה לשתי קבוצות המורים האחרות. ואילו בבתי-הספר העל-יסודיים (תרשים 14) מצטמצם הפער בין המורים הערבים בחינוך היהודי לבין המורים היהודים ולבין המורים הערבים המלמדים בחינוך הערבי.

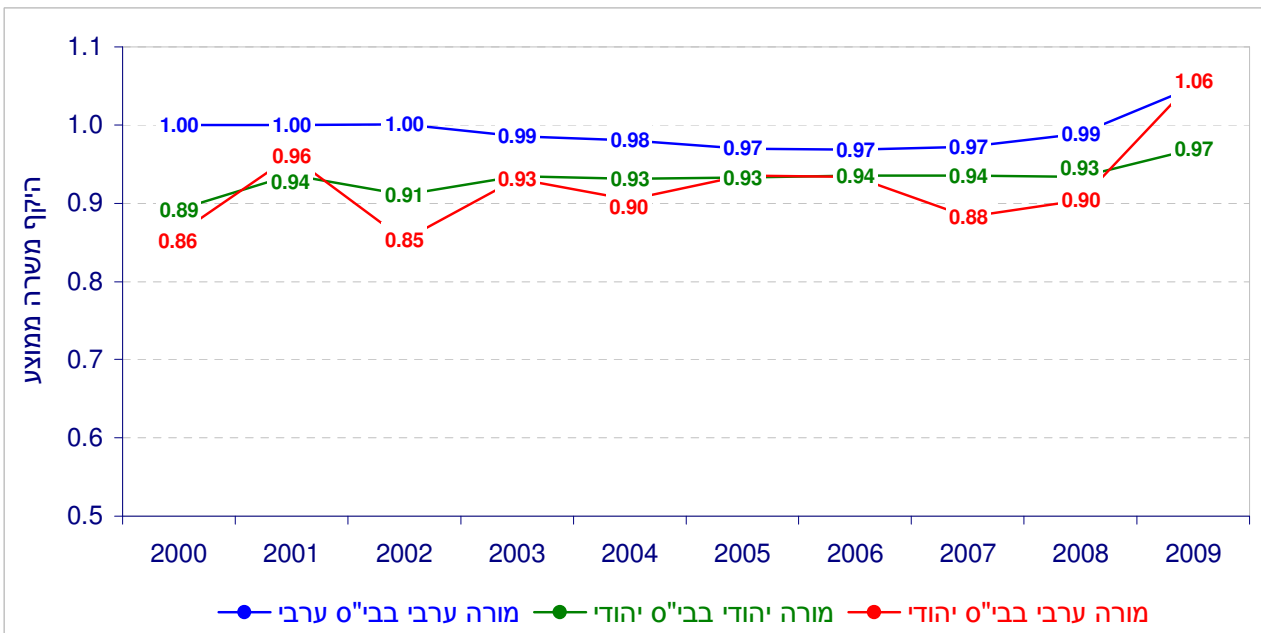
תרשים 13: היקף משרה של מורים ערבים בחינוך היהודי היסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

תרשים 14: היקף משרה של מורים ערבים בחינוך היהודי העל-יסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

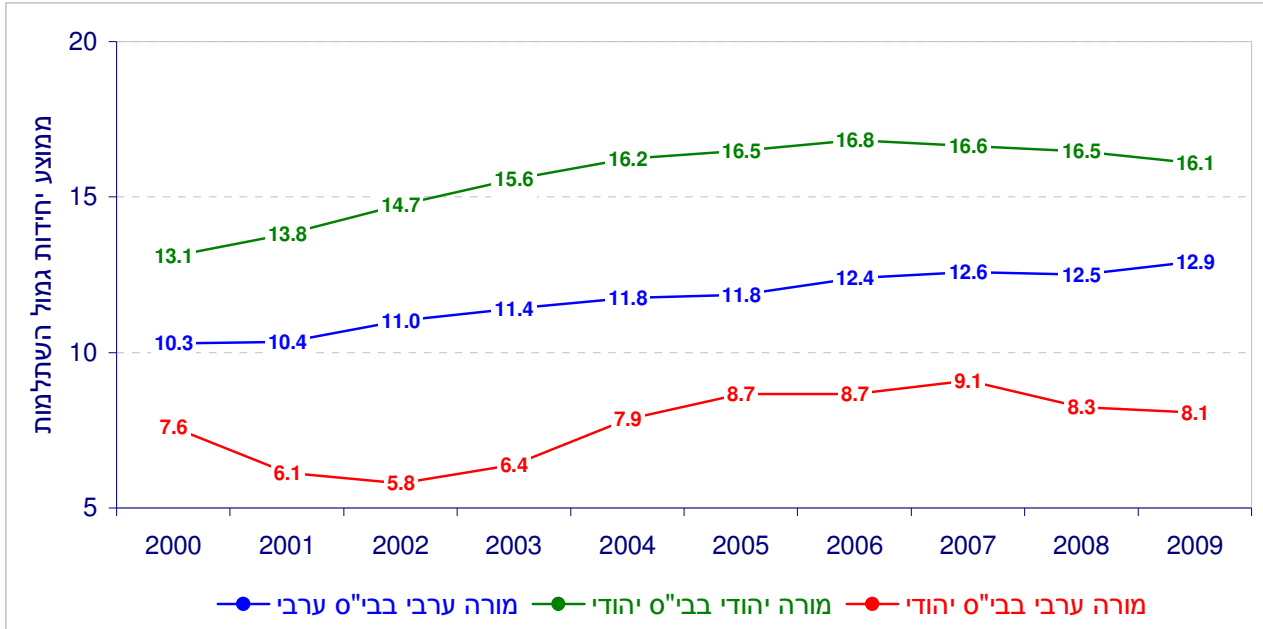

כפי שנראה מתרשימים 15 ו-16 להלן, מורים יהודים בשתי שכבות הגיל, משתלמים באופן משמעותי יותר מעמיתיהם הערבים. גמולי ההשתלמות של המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי היסודי הוא כמחצית מסך גמולי ההשתלמות של המורים היהודים (יתכן ועובדה זו קשורה להיותם מורים יותר צעירים במערכת החינוך). פערים באותו כיוון נמצאו גם בחינוך העל-יסודי אם כי הם קטנים יותר.

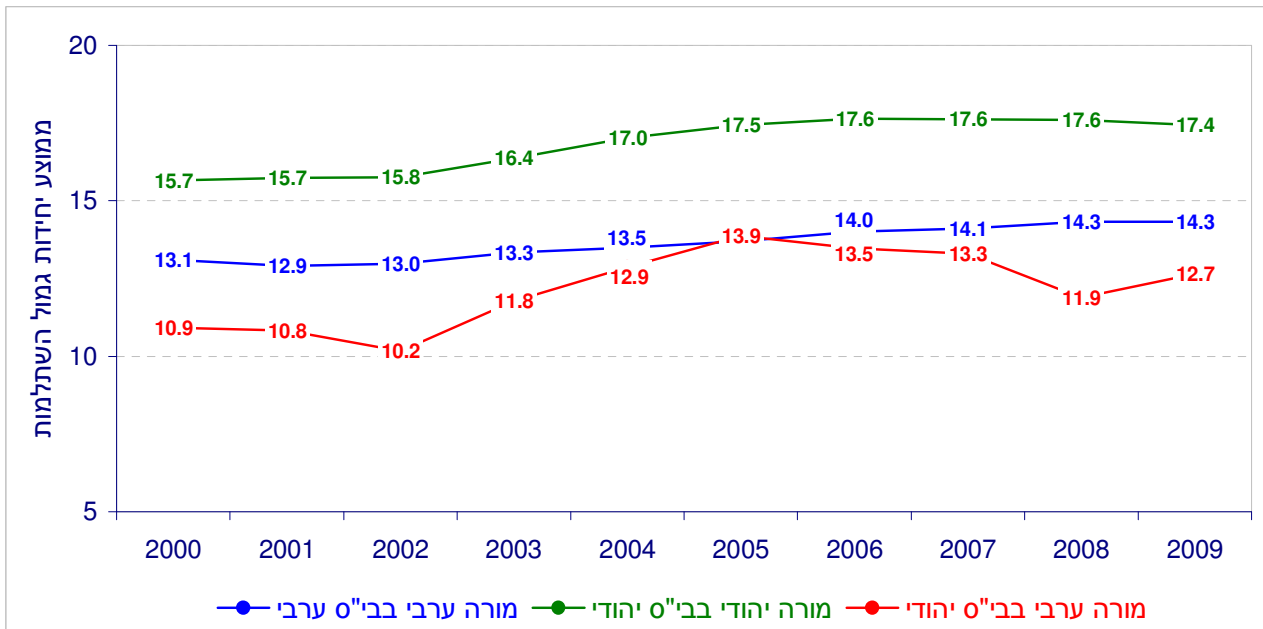
תרשים 15: יחידות גמול השתלמות של מורים ערבים בחינוך היהודי היסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

תרשים 16: יחידות גמול השתלמות של מורים ערבים בחינוך היהודי העל-יסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

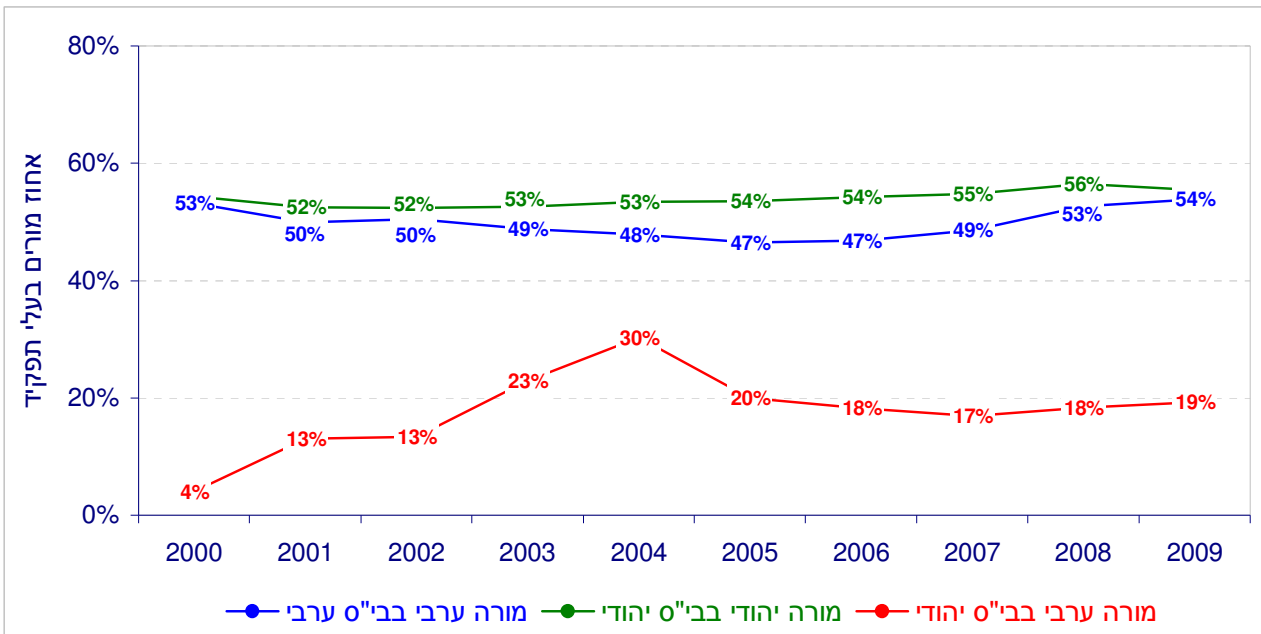

פרק ד': מקצועות הוראה ותפקידים של מורים ערבים בחינוך היהודי

האם המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי נושאים בתפקידי ניהול, ריכוז או חינוך באותה מידה כמו מורים יהודים או יותר כמו מורים ערבים המלמדים בבתי-ספר ערביים? מתרשימים 17 ו-18 עולה שמורים ערבים הן בחינוך היהודי היסודי והן בחינוך היהודי העל-יסודי נושאים הרבה פחות בתפקידים מאשר מורים יהודים או מורים ערבים בבתי-ספר ערבים.

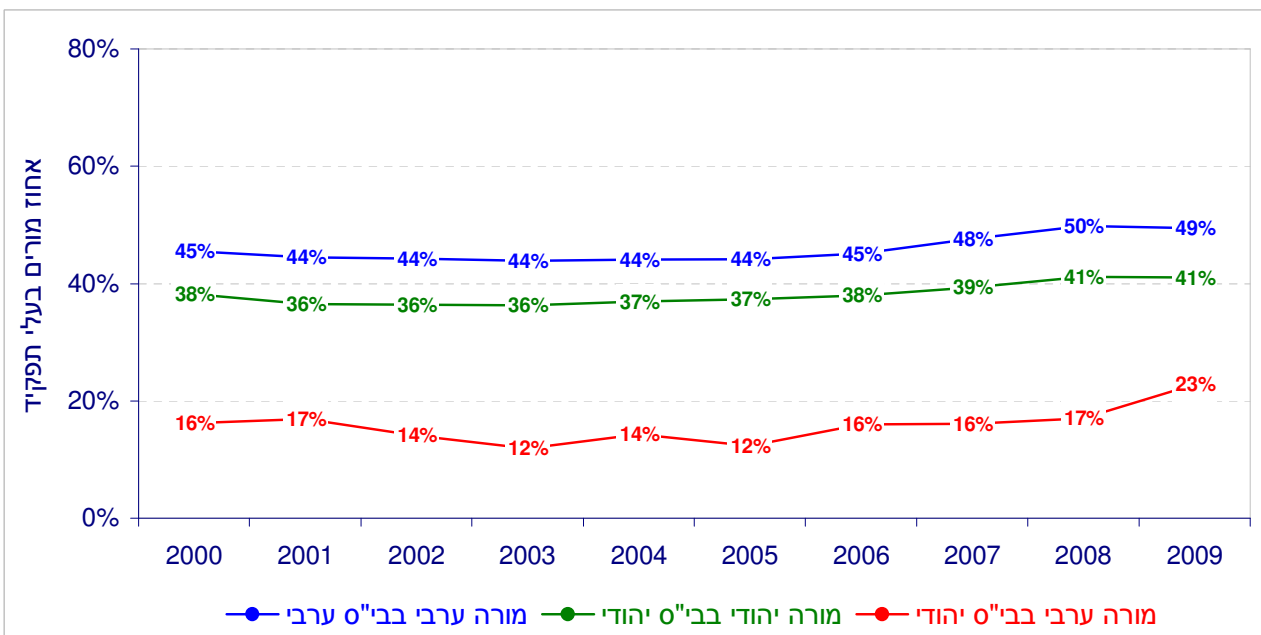
תרשים 17: אחוז מורים ערבים הנושאים בתפקידי ניהול, ריכוז או חינוך בחינוך היהודי יסודי

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

תרשים 18: אחוז מורים ערבים הנושאים בתפקידי ניהול, ריכוז או חינוך בחינוך היהודי העי"ס

בהשוואה למורים יהודים בחינוך היהודי ולמורים ערבים בחינוך הערבי

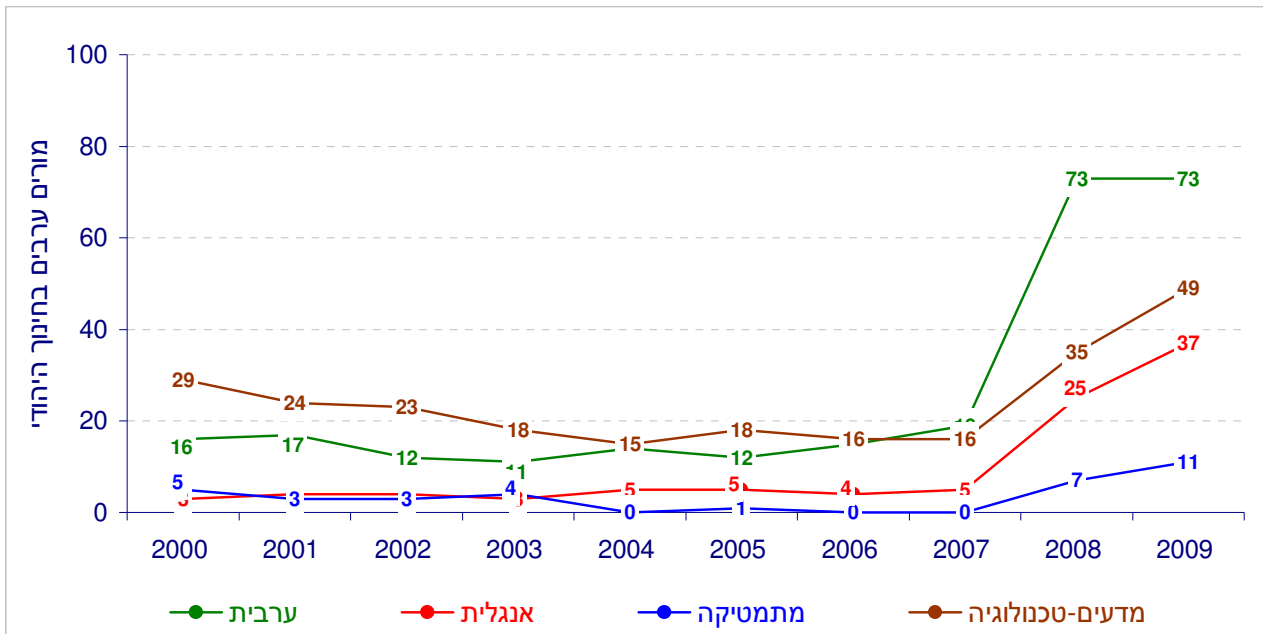

מהם מקצועות ההוראה העיקריים אותם מלמדים המורים הערבים המשתלבים בבתי-ספר יהודיים? האם הם מלמדים בעיקר ערבית או שהם משתלבים גם במקצועות אחרים?

חשוב לציין שעד לשנת 2007 לכמחצית המורים לא מצוין בקובץ משרות ההוראה המקצוע אותו הם מלמדים. את הנתונים יש לפרש לאור מידע זה.

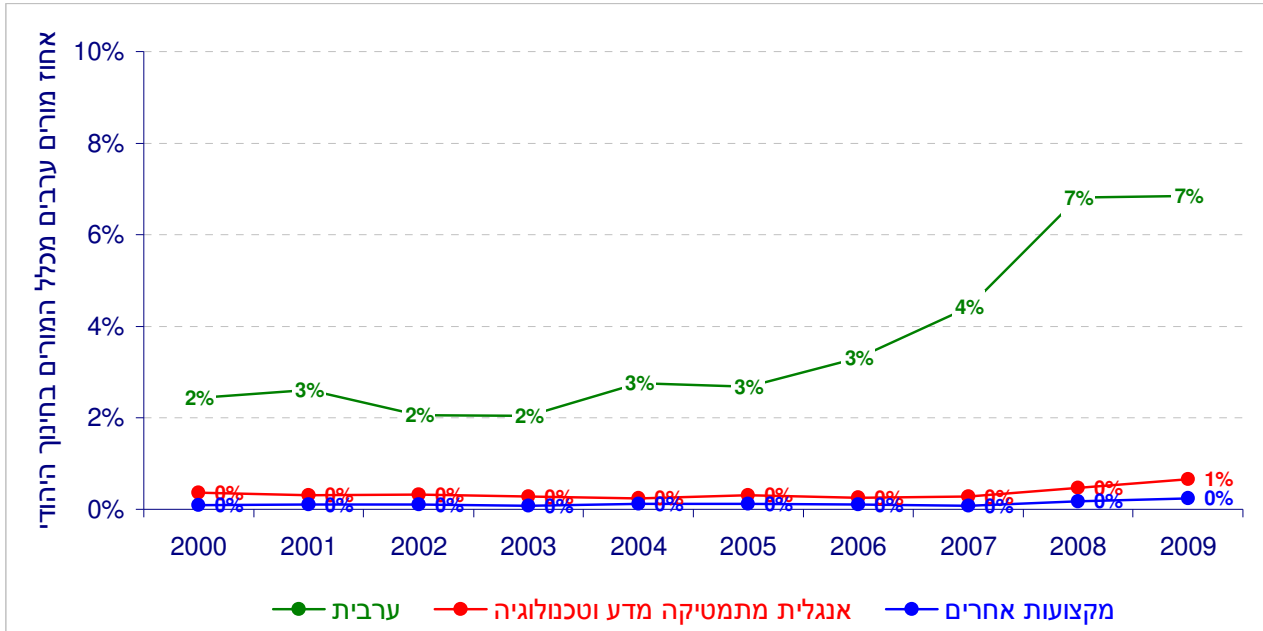
תרשימים 19 ו-20 מציגים את המקצועות העיקריים בהם משתלבים המורים הערבים. מהתרשימים עולה שמקצוע הערבית הוא הרווח ביותר בין המורים הערבים ומתמטיקה הוא הפחות רווח. העלייה במספר המורים הערבים בשנים האחרונות מתבטאת בכל המקצועות ולא רק בערבית. תרשים 20 מראה שאחוז ניכר מהמורים לערבית בחינוך היהודי הם ערבים. שיעור זה עמד בעבר על 2%-3% ולאחרונה הוא עומד על 7%. ביתר המקצועות אחוז המורים הערבים הוא זניח (לפירוט מקצועות ההוראה לפי שלבי גיל ומחוזות ראה נספח)

תרשים 19: מספר מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מקצוע ההוראה

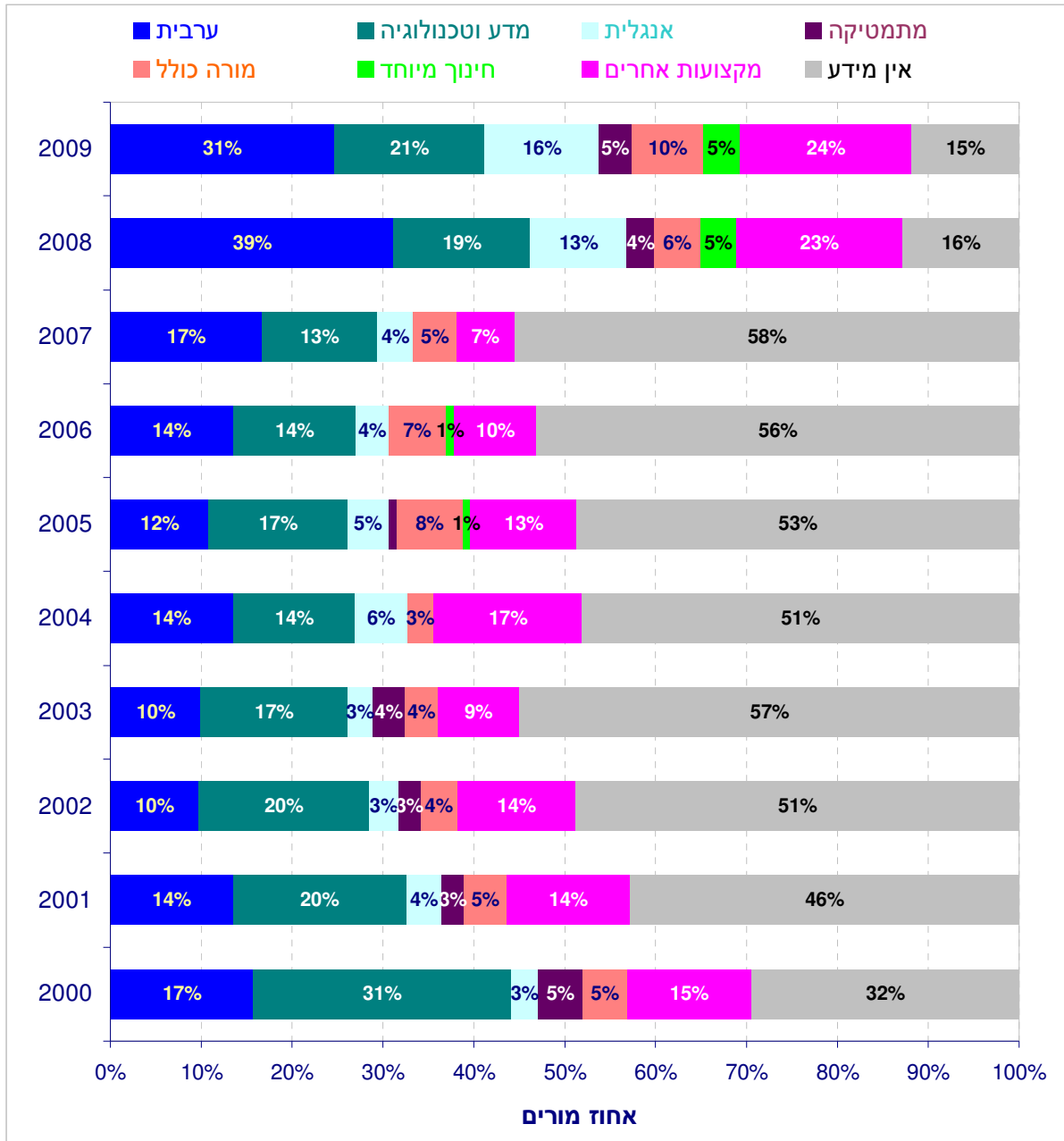
תרשים 20: אחוז מורים ערבים בחינוך היהודי – לפי מקצוע ההוראה

מתוך כלל המורים בחינוך היהודי

תרשים 21 מציג את התפלגות המקצועות אותם מלמדים המורים הערבים המלמדים בחינוך היהודי. כפי שנאמר לעיל, עד לשנת 2007 חסר מידע על מקצוע ההוראה של כמחצית מהמורים. בהתייחס למידע הקיים, מהתרשים עולה, כי החל משנת 2000 מסתמנת מגמה של עליה בשיעור היחסי של המורים המלמדים ערבית. שיעור המורים המלמדים מדע וטכנולוגיה הוא נע סביב 20%. כמו-כן, בשנתיים האחרונות יש עליה בשיעור היחסי של המורים המלמדים אנגלית והמלמדים מקצועות אחרים, כגון מורה לחינוך מיוחד, מורה כולל, מוסיקה, חקלאות וכיוצ"ב.

תרשים 21: התפלגות מקצועות ההוראה של המורים הערבים בחינוך היהודי

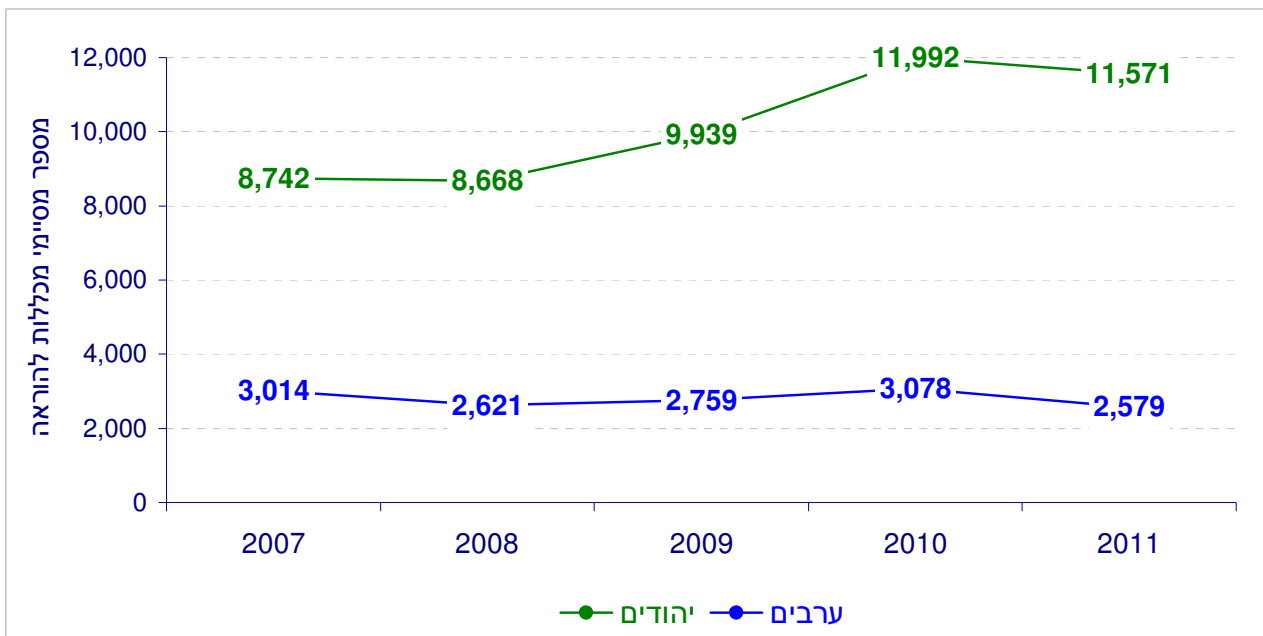
פרק ה: הכשרת מורים ושיבוצם במערכת החינוך

אינדיקציה למצב ההיצע והביקוש של מורים במערכת החינוך ניתן לראות בנתונים הבאים העוסקים בהכשרת מורים במכללות להוראה. הנתונים מתייחסים ל-5 השנים האחרונות.

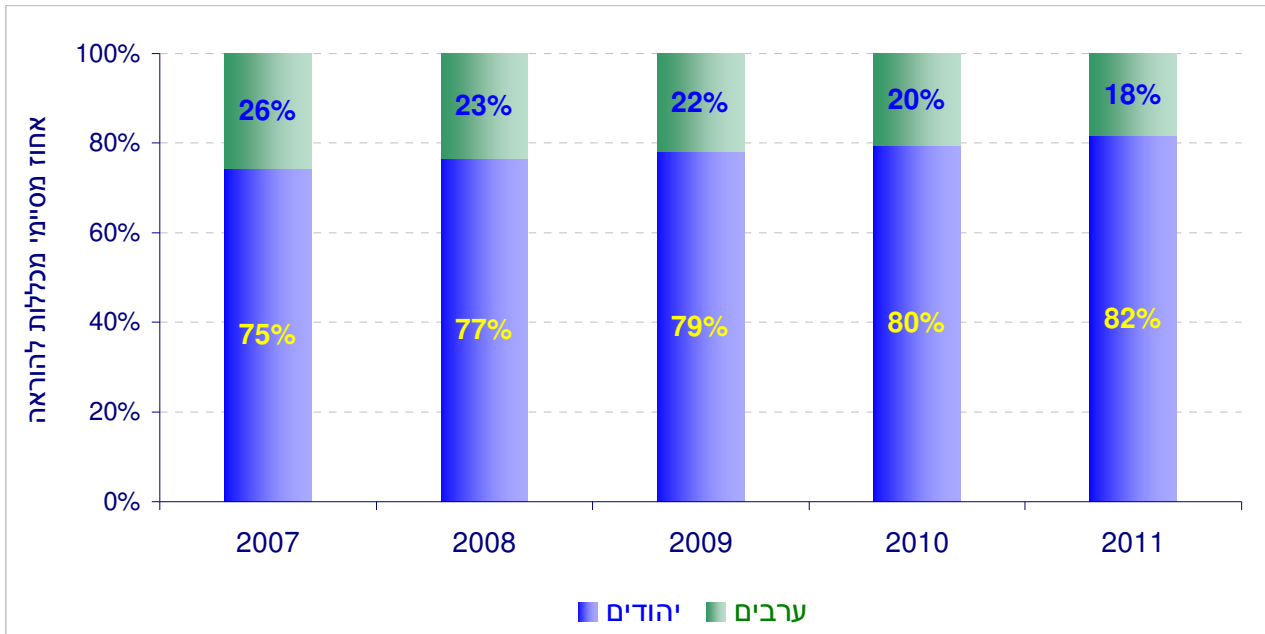
הנתון הבולט העולה מתרשים 22 הוא הירידה במספר המורים הערבים המסיימים מכללות להוראה (כ-3,000 בשנת 2007 בהשוואה לכ-2,600 בשנת 2011), בעוד שמספר מסיימי המכללות היהודים נמצא במגמת עליה (כ-8,700 בשנת 2007 בהשוואה לכ-12,000 בשנים 2010-2011).

אם לוקחים בחשבון את הגידול הטבעי העומד על כ-2% כל שנה, הרי שהירידה במספר מסיימי המכללות בערבים גדול אף יותר.

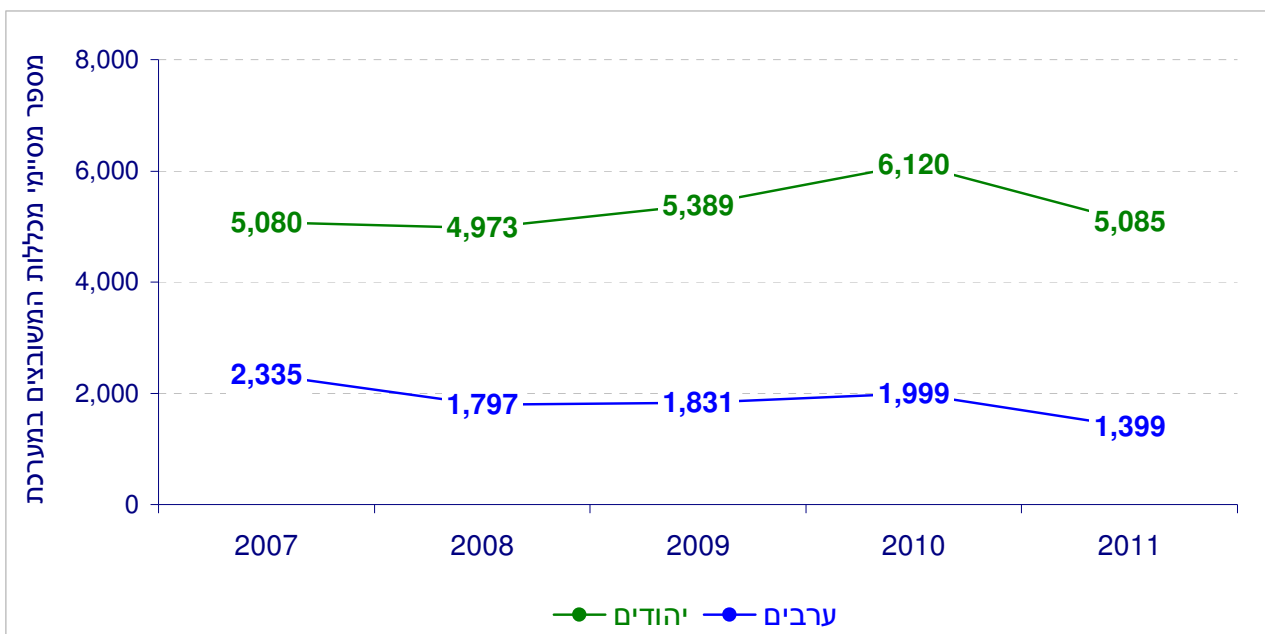
תרשים 22: מספר מסיימי מכללות להוראה לפי לאום

תרשים 23 מציג את שיעור מסיימי המכללות לפי לאום. מהתרשים עולה, כי בשנת 2007 היה שיעורם של הערבים מקרב כלל המסיימים כרבע, ושיעור זה ירד ל-18% בשנת 2011.

תרשים 23: אחוז מסיימי מכללות להוראה לפי לאום

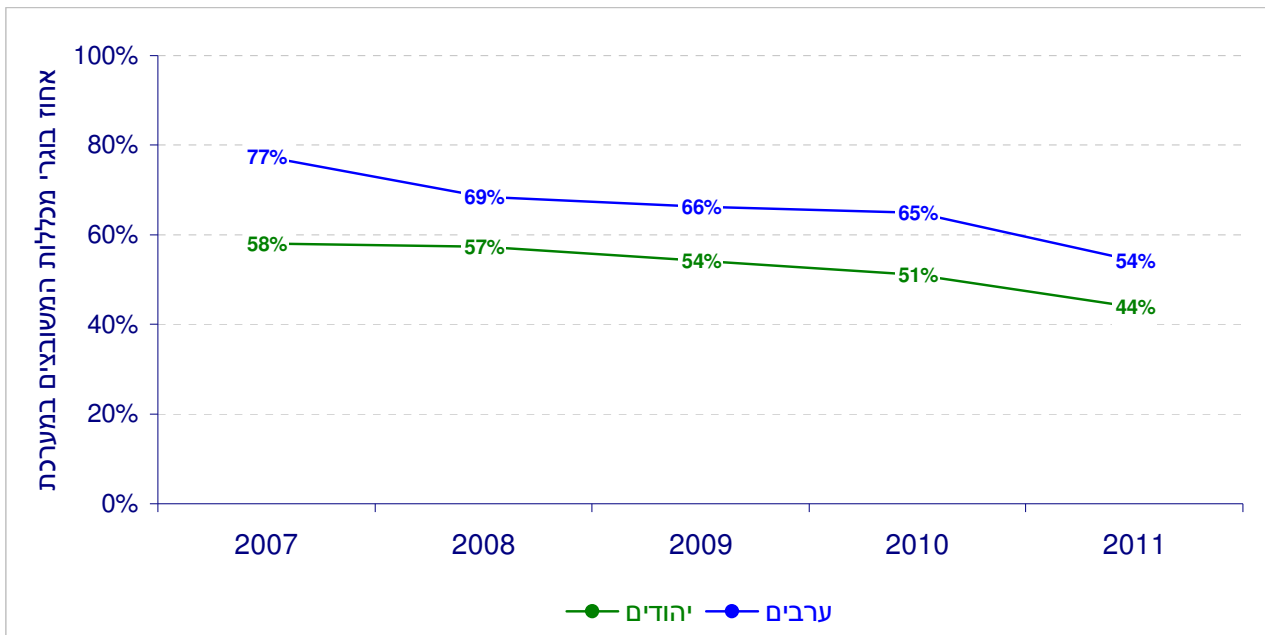
תרשימים 24 ו-25 עוסקים במספר ובשיעור מסיימי המכללות ששובצו להוראה בבתי-הספר. מתרשים 24 עולה, כי בעוד שמספר המשובצים מקרב המסיימים היהודים נשאר קבוע (כ-5,000 בכל אחת מחמש השנים האחרונות) מספרם של המורים הערבים המשובצים נמצא ברידה (מכ-2,300 ב-2007 לכ-1,400 בשנת 2011).

תרשים 24: מספר מסיימי מכללות להוראה המשובצים במערכת החינוך

שיעור המשובצים להוראה מקרב בוגרי המכללות נמצא בירידה גם בקרב היהודים וגם בקרב הערבים. הירידה במגזר היהודי היא בשיעור של 23% (מ-77% בוגרים משובצים בשנת 2007 ל-54% בשנת 2011) ובמגזר הערבי 14% (מ-58% בשנת 2007 ל-44% בשנת 2011).

אולם, אם מסתכלים על הפער בין שתי קבוצות האוכלוסייה נראה, כי במשך כל התקופה שיעורם של הבוגרים היהודים המשובצים להוראה נמוך משיעורם של הבוגרים הערבים.

תרשים 25: אחוז מסיימי מכללות להוראה המשובצים במערכת החינוך

כללית נראה שבמשך השנים פחות ערבים פונים ללימודי הוראה במכללות, אך מי שמסיים יש לו סבירות גדולה יותר להיות משובץ להוראה מאשר מסיים מכללה יהודי.

נספח

חשוב להדגיש:

1. בכל הלוחות שבנספח יש לקחת בחשבון שמורה יכול ללמד יותר ממקצוע אחד.
2. עד לשנת 2007 לכמחצית המורים בקובץ משרות הוראה אין מידע על מקצוע ההוראה.

לוח 1: בתי-ספר יהודיים: התפלגות מורים ערבים בכל שלב חינוך לפי מקצוע

לוח 1א: בתי-ספר יסודיים

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.0%	1	364	0.0%	1	229	0.0%	0	367	5.0%	4	77	2000
1.0%	2	381	0.0%	1	217	0.0%	0	399	4.0%	3	81	2001
0.0%	1	305	0.0%	0	165	0.0%	0	365	4.0%	3	70	2002
0.0%	1	260	1.0%	1	139	0.0%	0	300	4.0%	2	55	2003
0.0%	1	238	0.0%	0	122	0.0%	1	241	7.0%	3	46	2004
1.0%	3	242	1.0%	1	126	1.0%	2	231	5.0%	2	41	2005
0.0%	1	232	0.0%	0	133	1.0%	2	243	8.0%	3	38	2006
0.0%	1	217	0.0%	0	120	0.0%	0	208	14.0%	5	35	2007
1.0%	14	1,323	1.0%	6	1,109	1.0%	12	1,324	21.0%	39	187	2008
1.0%	18	1,402	1.0%	8	1,151	2.0%	21	1,329	22.0%	42	192	2009

לוח 1ב: חטיבות ביניים

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.0%	0	203	0.0%	0	164	0.0%	0	168	2.0%	1	66	2000
0.0%	0	203	0.0%	0	158	0.0%	0	156	1.0%	1	74	2001
0.0%	0	165	0.0%	0	139	2.0%	2	131	3.0%	2	66	2002
0.0%	0	145	0.0%	0	114	2.0%	2	114	2.0%	1	59	2003
0.0%	0	138	0.0%	0	91	1.0%	1	95	2.0%	1	58	2004
0.0%	0	139	0.0%	0	94	1.0%	1	87	2.0%	1	60	2005
0.0%	0	122	0.0%	0	97	0.0%	0	77	2.0%	1	54	2006
0.0%	0	120	0.0%	0	97	0.0%	0	78	2.0%	1	52	2007
0.0%	0	451	0.0%	0	353	0.0%	1	368	6.0%	11	197	2008
0.0%	0	452	0.0%	0	361	0.0%	1	346	6.0%	12	191	2009

לוח אג: חטיבות עליונות

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
1.0%	28	3,976	0.0%	4	2,132	0.0%	3	2,093	2.0%	11	514	2000
1.0%	22	4,026	0.0%	2	2,139	0.0%	4	2,119	3.0%	13	496	2001
1.0%	22	3,564	0.0%	3	2,285	0.0%	2	2,046	2.0%	7	447	2002
1.0%	17	3,342	0.0%	3	2,186	0.0%	1	1,941	2.0%	8	423	2003
0.0%	14	3,204	0.0%	0	2,243	0.0%	3	1,989	2.0%	10	404	2004
1.0%	15	2,973	0.0%	0	2,258	0.0%	2	1,926	3.0%	9	346	2005
1.0%	15	2,814	0.0%	0	2,258	0.0%	2	1,884	3.0%	11	361	2006
1.0%	15	2,637	0.0%	0	2,273	0.0%	5	1,894	4.0%	13	344	2007
1.0%	21	3,537	0.0%	1	3,032	0.0%	12	2,672	3.0%	23	688	2008
1.0%	31	3,659	0.0%	3	3,149	1.0%	15	2,773	3.0%	19	682	2009

לוח 2: בתי-ספר יהודיים: התפלגות מורים ערבים במקצועות המדעיים בחטיבות העליונות

מקצועות טכנולוגיים		מחשבים		מדעים		כימיה		פיזיקה		ביולוגיה		שנה
מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
14	1135	8	991	0	109	3	480	5	562	0	905	2000
12	1113	4	1,119	0	100	3	463	3	564	1	854	2001
12	1,037	4	827	0	85	3	448	3	525	1	793	2002
9	988	6	788	0	75	2	411	2	492	0	734	2003
9	945	3	730	0	76	2	403	2	484	0	686	2004
9	822	2	650	0	73	4	397	2	492	0	671	2005
8	731	2	612	0	76	4	388	2	475	0	664	2006
10	677	1	554	0	69	3	383	3	460	0	611	2007
12	712	2	677	1	376	4	448	4	601	3	953	2008
18	784	6	707	2	373	5	454	4	621	2	962	2009

לוח 3: בתי-ספר יהודיים: התפלגות מורים ערבים בכל מחוז לפי מקצוע
לוח 3א: מחוז ירושלים

שנה	ערבית			אנגלית			מתמטיקה			מדעים-טכנולוגיה		
	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים
2000	17	0	0.0%	57	0	0.0%	53	0	0.0%	53	0	0.0%
2001	20	0	0.0%	61	0	0.0%	61	0	0.0%	62	0	0.0%
2002	18	0	0.0%	73	0	0.0%	58	0	0.0%	60	0	0.0%
2003	14	0	0.0%	66	0	0.0%	60	0	0.0%	54	0	0.0%
2004	15	0	0.0%	64	0	0.0%	60	0	0.0%	49	0	0.0%
2005	10	0	0.0%	78	0	0.0%	76	0	0.0%	64	0	0.0%
2006	13	0	0.0%	73	0	0.0%	75	0	0.0%	63	0	0.0%
2007	17	0	0.0%	80	0	0.0%	90	0	0.0%	62	0	0.0%
2008	39	1	2.6%	191	0	0.0%	172	0	0.0%	153	0	0.0%
2009	37	0	0.0%	198	0	0.0%	189	0	0.0%	174	0	0.0%

לוח 3ב: מינהל חינוך ירושלים

שנה	ערבית			אנגלית			מתמטיקה			מדעים-טכנולוגיה		
	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים
2000	49	0	0.0%	159	1	0.6%	148	0	0.0%	244	0	0.0%
2001	56	1	1.8%	182	1	0.5%	160	0	0.0%	286	1	0.3%
2002	45	2	4.4%	154	1	0.6%	148	0	0.0%	240	0	0.0%
2003	45	2	4.4%	153	1	0.7%	150	0	0.0%	226	0	0.0%
2004	38	0	0.0%	147	1	0.7%	145	0	0.0%	210	0	0.0%
2005	36	0	0.0%	143	2	1.4%	148	0	0.0%	208	1	0.5%
2006	41	1	2.4%	135	1	0.7%	139	0	0.0%	193	1	0.5%
2007	37	3	8.1%	127	1	0.8%	146	0	0.0%	170	0	0.0%
2008	58	3	5.2%	207	2	1.0%	207	1	0.5%	241	1	0.4%
2009	52	3	5.8%	210	2	1.0%	208	1	0.5%	238	1	0.4%

לוח 3ג: מחוז צפון

שנה	ערבית			אנגלית			מתמטיקה			מדעים-טכנולוגיה		
	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים	סה"כ מורים	מהם מורים ערבים	אחוז מורים ערבים
2000	59	4	6.8%	205	0	0.0%	157	2	1.3%	492	9	1.8%
2001	42	2	4.8%	192	0	0.0%	145	2	1.4%	450	7	1.6%
2002	36	1	2.8%	185	0	0.0%	225	1	0.4%	375	7	1.9%
2003	32	0	0.0%	164	0	0.0%	200	1	0.5%	352	5	1.4%
2004	30	1	3.3%	150	2	1.3%	197	0	0.0%	326	5	1.5%
2005	29	1	3.4%	150	1	0.7%	187	1	0.5%	289	7	2.4%
2006	28	1	3.6%	141	1	0.7%	178	0	0.0%	260	6	2.3%
2007	24	0	0.0%	139	1	0.7%	179	0	0.0%	247	7	2.8%
2008	84	10	11.9%	361	7	1.9%	391	1	0.3%	540	13	2.4%
2009	86	9	10.5%	364	6	1.6%	404	1	0.2%	567	18	3.2%

לוח 3ד: מחוז חיפה

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.7%	4	552	0.0%	0	297	0.3%	1	322	5.3%	5	94	2000
0.7%	4	550	0.0%	0	299	0.0%	0	304	6.0%	5	83	2001
0.9%	4	467	0.0%	0	322	0.0%	0	290	6.8%	5	74	2002
0.7%	3	431	0.0%	0	282	0.0%	0	258	6.3%	4	63	2003
0.5%	2	412	0.0%	0	280	0.0%	0	262	8.3%	5	60	2004
0.3%	1	391	0.0%	0	306	0.0%	0	242	6.7%	3	45	2005
0.3%	1	375	0.0%	0	286	0.0%	0	237	8.0%	4	50	2006
0.3%	1	361	0.0%	0	289	0.4%	1	259	6.9%	4	58	2007
0.3%	2	663	0.2%	1	588	1.0%	5	495	9.2%	12	131	2008
0.6%	4	687	0.0%	0	595	1.2%	6	490	8.0%	10	125	2009

לוח 3ה: מחוז מרכז

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.6%	7	1,099	0.5%	3	584	0.2%	1	641	1.8%	3	163	2000
0.4%	4	1,114	0.0%	0	613	0.1%	1	692	1.2%	2	170	2001
0.4%	4	1,008	0.0%	0	628	0.3%	2	681	1.2%	2	170	2002
0.4%	4	926	0.0%	0	568	0.3%	2	631	2.1%	3	145	2003
0.4%	4	889	0.0%	0	584	0.3%	2	608	2.1%	3	141	2004
0.5%	4	847	0.0%	0	600	0.2%	1	565	2.3%	3	129	2005
0.4%	3	799	0.0%	0	599	0.2%	1	540	3.4%	4	119	2006
0.4%	3	746	0.0%	0	572	0.0%	0	512	5.7%	7	122	2007
0.5%	6	1,308	0.1%	1	1,091	0.3%	4	1,149	7.5%	22	294	2008
0.7%	9	1,377	0.2%	2	1,146	0.8%	9	1,148	8.1%	24	298	2009

לוח 3ו: מחוז תל-אביב

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.4%	3	742	0.0%	0	480	0.0%	0	491	0.9%	1	110	2000
0.3%	2	794	0.0%	0	416	0.0%	0	483	1.9%	2	105	2001
0.3%	2	729	0.0%	0	467	0.0%	0	478	1.0%	1	101	2002
0.2%	1	644	0.0%	0	447	0.0%	0	436	0.0%	0	91	2003
0.2%	1	623	0.0%	0	436	0.0%	0	420	0.0%	0	75	2004
0.2%	1	568	0.0%	0	409	0.0%	0	429	0.0%	0	74	2005
0.2%	1	549	0.0%	0	439	0.2%	1	429	1.4%	1	74	2006
0.2%	1	524	0.0%	0	433	0.0%	0	417	1.4%	1	70	2007
0.3%	2	791	0.0%	0	726	0.4%	3	784	1.6%	3	191	2008
0.6%	5	830	0.1%	1	761	0.4%	3	822	2.1%	4	191	2009

לוח 3: מחוז דרום

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.0%	0	631	0.0%	0	332	0.0%	0	335	0.0%	0	84	2000
0.0%	0	626	0.3%	1	305	0.3%	1	308	1.2%	1	81	2001
0.0%	0	507	0.3%	1	291	0.4%	1	281	0.0%	0	75	2002
0.2%	1	498	0.4%	1	272	0.0%	0	251	0.0%	0	70	2003
0.0%	0	449	0.0%	0	281	0.0%	0	254	0.0%	0	63	2004
0.0%	0	446	0.0%	0	274	0.4%	1	242	0.0%	0	63	2005
0.0%	0	420	0.0%	0	280	0.0%	0	235	1.7%	1	59	2006
0.0%	0	379	0.0%	0	272	0.4%	1	227	0.0%	0	49	2007
0.4%	3	827	0.0%	0	635	0.2%	1	573	2.9%	4	139	2008
0.4%	3	847	0.0%	0	646	0.2%	1	593	2.2%	3	134	2009

לוח 3: מינהל לחינוך התיישבותי

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.8%	6	718	0.0%	0	464	0.0%	0	403	3.8%	3	78	2000
0.8%	6	715	0.0%	0	504	0.2%	1	434	4.3%	4	92	2001
0.9%	6	633	0.2%	1	439	0.0%	0	384	1.6%	1	61	2002
0.7%	4	610	0.2%	1	449	0.0%	0	387	2.7%	2	74	2003
0.5%	3	611	0.0%	0	460	0.0%	0	408	6.1%	5	82	2004
0.8%	4	528	0.0%	0	465	0.0%	0	379	8.8%	5	57	2005
0.8%	4	498	0.0%	0	481	0.0%	0	400	4.5%	3	66	2006
0.8%	4	479	0.0%	0	496	0.2%	1	407	8.0%	4	50	2007
0.6%	4	715	0.0%	0	620	0.4%	2	548	7.2%	8	111	2008
0.6%	4	707	0.3%	2	649	1.6%	9	558	6.8%	8	118	2009

לוח 3: בתי-ספר מוכרים שאינם רשמיים

מדעים-טכנולוגיה			מתמטיקה			אנגלית			ערבית			שנה
אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	אחוז מורים ערבים	מהם מורים ערבים	סה"כ מורים	
0.0%	0	12	0.0%	0	10	0.0%	0	15	0.0%	0	3	2000
0.0%	0	13	0.0%	0	11	0.0%	0	18	0.0%	0	2	2001
0.0%	0	15	0.0%	0	11	0.0%	0	16	0.0%	0	3	2002
0.0%	0	6	9.1%	1	11	0.0%	0	9	0.0%	0	3	2003
0.0%	0	11	0.0%	0	13	0.0%	0	12	0.0%	0	4	2004
0.0%	0	13	0.0%	0	13	0.0%	0	16	0.0%	0	4	2005
0.0%	0	11	0.0%	0	11	0.0%	0	14	0.0%	0	3	2006
0.0%	0	6	0.0%	0	13	0.0%	0	12	0.0%	0	4	2007
5.5%	4	73	4.7%	3	64	1.8%	1	56	40.0%	10	25	2008
5.8%	5	86	6.3%	4	63	1.5%	1	65	50.0%	12	24	2009